

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
TIESĪBU TEORIJAS UN VĒSTURES KATEDRA

**TIESĪBAS ZINĀT SAVAS TIESĪBAS
'NORMU PLŪDU' UN DIGITĀLAJĀ LAIKMETĀ.
IESPĒJAMIE RISINĀJUMI**

BAKALaura DARBS

Autors: **Juris Luksts**

Studenta apliecības Nr.: sd60057

Darba vadītāja: docente Dr. iur. Diāna Apse

RĪGA 2022

ANOTĀCIJA

Bakalaura darbā apskatītas personas tiesības zināt savas tiesības. Analizējot normatīvo aktu apjomu un saturu dažādos laikmetos, mēģināts noskaidrot, vai īstenot šīs tiesības ir kļuvis vieglāk, vai, gluži otrādi, grūtāk. Aplūkotas digitālā laikmeta sniegtās iespējas — mākslīgā intelekta virtuālie asistenti, likumu elektroniskā forma kā jauna paradigma. Vērtēta to ietekme uz tiesībām zināt savas tiesības.

Atslēgvārdi: tiesības zināt savas tiesības, normu plūdi, atrodamība, mākslīgais intelekts, Likumzinis

ABSTRACT

The bachelor's thesis examines a person's right to know their rights. Analyzing the statistics of legislation and its content in different eras, it attempts to determine whether this right has become easier or, on the contrary, more difficult to exercise. New opportunities presented by the digital age are considered — virtual assistants powered by artificial intelligence, laws in the electronic format as a new paradigm. Their impact on the right to know one's rights has been assessed.

Keywords: right to know one's rights, flood of norms, findability, artificial intelligence, Likumzinis

SATURS

Ievads	5
1. Tiesību zināt savas tiesības vēsture un raksturojums	7
1.1. Normu izveide <i>homo sapiens</i> un citās sabiedrībās	7
1.2. Tiesību un pienākuma zināt savas tiesības raksturojums	8
1.3. Vēsturiskā normatīvā regulējuma apjoms	11
1.4. Normatīvā regulējuma apjoms mūsdienu Latvijas Republikā	13
1.5. Likuma medija un formas vēsturiskā attīstība	16
2. Tiesību zināt savas tiesības problemātika	19
2.1. Analīzes kritēriji	19
2.2. Tiesību zināt savas tiesības salīdzinošā analīze	20
2.3. Negatīvās pierādīšanas, operativitātes un citas problēmas	22
3. Risinājumi tiesību zināt savas tiesības nodrošināšanai	25
3.1. Tiesību atrodamības uzlabošana	25
3.2. Automatizācija juridiskās palīdzības sniegšanā	27
3.3. Likumzinis — mākslīgā intelekta juridiskās palīdzības sniedzējs	30
3.4. Ieteikumi likumu uzlabotam pierakstam	32
3.5. Ieteikto uzlabojumu ieviešanas sekas	38
Secinājumi	40
Izmantotā literatūra un avoti	42
Pielikumi	47
1. pielikums. Metode likumu un MK noteikumu vārdu un zīmju skaita aprēķinam	47
2. pielikums. Hiperregulācijas vizuāls piemērs	51
3. pielikums. Juridiskās palīdzības veidlapa VID EDS sistēmā	52
4. pielikums. Virtuālais asistents Zintis sarunājas ar apmeklētāju	53
5. pielikums. Lietotnes «Likumzinis» lietotāja saskarnes prototips	54

IEVADS

Pieaugošās datu lavīnas ieskaucamais 21. gadsimts nevar sūdzēties par informācijas trūkumu. Tieši otrādi — sarežģījums ir faktā, ka liekās informācijas pārbagātība aprok būtisko un nepieciešamo; signāls pazūd troksnī. Tāda situācija ir arī juridiskajā jomā. Elektroniski publicētie normatīvie akti kopumā ir tik ērti un ātri pieejami, kā cilvēces vēsturē nav pieredzēts. Tomēr to apjoms nepārtraukti pieaug, un atrast visu tieši uz savu situāciju attiecināmo regulējumu ir arvien grūtāk. Tādēļ jo aktuālākas ir personas tiesības zināt savas tiesības (turpmāk — Tiesības zināt), lai, tās īstenojot, būtu iespējams stāties pretī informācijas pārslodzei¹.

Darba mērķis ir izpētīt Tiesību zināt vēsturisko attīstību, identificēt gan problēmas, gan priekšrocības, kas radušās tās īstenošanā digitālajā laikmetā, un tā rezultātā izstrādāt ieteikumus, kā mūsdienu un nākotnes tehnoloģijas būtu pielietojamas, lai novērstu saskatītos trūkumus.

Izmantotās metodes Tiesību zināt vērtēšanai iekļaus pozitīvā tiesību apjoma analītisku noteikšanu un salīdzināšanu dažādos laikmetos. Apskatot Tiesību zināt īstenošanas vieglumu, tiks izmantota gan kvalitatīvā metode (vērtējot saprotamību), gan kvantitatīvā metode (vērtējot atrodamību). Lai no atsevišķiem datu punktiem izsecinātu vispārējas sakarības, tiks pielietota induktīvā metode. Normatīvo aktu apjoma noteikšanai Latvijā tiks izmantota pilnās pārlases metode. Kaut arī tā prasa vairāk resursu, tomēr sniedz precīzākus rezultātus, salīdzinot ar izlases metodi. Izlases metode tiks izmantota, izvēloties analizējamās laika posmus pagātnē. Lai noskaidrotu Tiesību zināt nodrošināšanu pagātnē, tiks izmantota vēsturiskā metode. Tā kā par Latvijas pozitīvā tiesību apjomu datu apkopojuma nav, tiks izveidotas un pielietotas metodes, lai datus aprēķinātu, izmantojot interneta vietni likumi.lv un šim darbam speciāli izstrādātu programmatūru.

Īsi apskatīsim darba struktūru. 1. nodaļa būs veltīta teorētiskās un faktoloģiskās bāzes izveidei. Noskaidrosim, kāpēc pastāv iespēja nezināt sabiedrības attiecības regulējošas normas, kāpēc cilvēku sabiedrībā, atšķirībā no citu dzīvnieku sabiedrībām, ir ar tik elastīgu organizāciju, kas tajā pašā laikā ir tās trūkums. Iztirzāsim Tiesības zināt saturu un tās vairākas komponentes, izmantojot Satversmes tiesas un Eiropas cilvēktiesību tiesas atziņas. Eksperimentāli ar skriptu palīdzību aprēķinot spēkā esošā tiesiskā regulējuma apjomu, tas tiks pievienots jau zināmajiem datiem par vēsturiskā regulējuma apjomu.

Izmantojot šo bāzi, 2. nodaļā tiks izstrādāti kritēriji sīkākai salīdzinošajai Tiesību zināt vēsturiskās attīstības analīzei, kura tiks arī veikta, lai noskaidrotu problēmas Tiesības zināt īstenošanā.

1 Speier C., Valacich J. S., Vessey I. The Influence of Task Interruption on Individual Decision Making: An Information Overload Perspective. *Decision Sciences*, 1999, 30(2), pp. 337–360.

Pašreizējā posmā Rietumu pasauli, kuras sastāvdaļa esam, raksturo zinātniskais un ar to saistītais tehnoloģiskais progress. Tā sastāvdaļa ir visaptveroša digitalizācija. Digitālais laikmets pavēris iespēju novatoriskiem risinājumiem arī tiesību jomā². Ekstrapolējot šo virzību nākotnē, viegli paredzēt, ka digitalizācija turpināsies ar tiesiskā regulējuma un dokumentu aprites tālāku pāreju uz virtuālo vidi, automatizējot juridiskās palīdzības sniegšanas vienkāršākos aspektus, un pat sasniedzot tiesneša funkciju daļēju vai pilnīgu automatizāciju, izmantojot mākslīgo intelektu, kā tas jau ir ieplānots Igaunijā³. Ņemot vērā šīs tendences, pēdējā, 3. nodaļā tiks piedāvāts digitāls risinājums konstatētajām problēmām — projekts valsts nodrošināta virtuālā asistenta / juridiskās palīdzības sniedzēja izveidei.

Lai virtuālais asistents spētu veiksmīgi darboties, likumiem jābūt viņam saprotamiem. Savukārt pāreja uz digitālo formātu likumu atveidē paver jaunas iespējas, kas nebija pieejamas drukātā veidā. Tās šobrīd netiek pilnībā izmantotas. Tāpēc 3. nodaļas nobeigumā būs ieteikumi, kā, atbrīvojoties no stereotipiem par likumu uzbūvi un atveidi, pakāpeniski iespējams izstrādāt likumus tādā elektroniskā formā, lai tie būtu vieglāk uztverami gan dabiskajam, gan mākslīgajam intelektam, tā nodrošinot Tiesību zināt vieglāku īstenošanu.

Darba rezultātā būs iespējams secināt, vai digitālās ēras fenomeniem ir cerība atvieglot personai Tiesību zināt īstenošanu, vai tieši otrādi, dominēs to negatīvā ietekme.

Latvijā nav fundamentālu pētījumu par Tiesībām zināt ar uzsvāru uz to attīstību laikā. Visplašāk par Satversmes 90. pantu rakstīts Satversmes VIII nodaļas komentāros. Darbā tiks izmantota arī Eiropas Cilvēktiesības tiesas un Satversmes tiesas judikatūrā ietvertās atziņas par Tiesību zināt, kā arī Latvijas un citu valstu tiesību zinātnieku pētījumi.

Lai padziļinātāk apskatītu izvēlēto tēmu, kā arī sniegtu redzējumu uz to no atšķirīgiem skatupunktiem, darbs veidots ar starpdisciplinārām iezīmēm, palīgā ņemot sociobioloģiju, psiholoģiju, datorzinātņi un lingvistiku, pamatā tomēr paliekot tiesību zinātnes jomā, lai saglabātu akadēmiska pētījuma raksturu.

2 Uzskatāms piemērs šai virzībai ir 2021. gada beigās veiktie grozījumi Civilprocesa likumā, kā arī e-lietas ieviešana.

3 Eric Niiler: Can AI Be a Fair Judge in Court? Estonia Thinks So. Pieejams: <https://www.wired.com/story/can-ai-be-fair-judge-court-estonia-thinks-so/> [aplūkots 24. 05. 2022.]

1. TIESĪBU ZINĀT SAVAS TIESĪBAS VĒSTURE UN RAKSTUROJUMS

1.1. Normu izveide *homo sapiens* un citās sabiedrībās

Jebkurā sabiedrībā nepieciešami noteikumi, kuriem indivīdiem sekot, lai varētu savstarpēji paredzēt pārējo rīcību atkarībā no savas, tā nodrošinot sadarbību un līdzaspastāvēšanu. Šādu noteikumu eksistence nav unikāla cilvēku sabiedrībai, bet raksturīga jebkuriem dzīvniekiem, kas nedzīvo izteikti individuāli (un pat tādā gadījumā ir instinktu līmeņa noteikumi, kas regulē teritorijas sadali, pārošanās rituālus un citus mijiedarbības veidus). *Homo sapiens* no citiem dzīvniekiem atšķiras ar to, ka lielāka daļa šo noteikumu veidojas sociāli un jaunpienācējiem tiek iemācīti, nevis iedzimst. Tas noved pie ievērojami lielākas sociālo struktūru daudzveidības — kamēr vienas sugas skudras dažādās pasaules malās veidos identiskus pūžņus ar identiskām sociālajām lomām un hierarhijām, *homo sapiens* veido izteikti dažādas sabiedrības uzbūves ar atšķirīgiem noteikumiem, reizēm groteskiem un patoloģiskiem, taču pārsteidzoši dzīvotspējīgiem.⁴

Tomēr iedzimtības un audzināšanas īpatsvars (*nature vs nurture*) personības un līdz ar to cilvēku sabiedrības veidošanā ir sociālajās zinātnēs aktuāla diskusija. Nevar noliegt sociālo konstrukciju eksistenci visu augstāk attīstīto dzīvnieku sociumos, un tikpat muļķīgi ir noliegt iedzimtības ietekmi uz *homo sapiens* izturēšanos.⁵ Piemēram, pēdējo divu desmitgažu pētījumi atklāj, ka taisnīgums (kas ir tiesību izveides mērķis⁶) nav koncepcija, kas unikāla *homo sapiens*. Arī kapucīniem, šimpanzēm, vārnām un suņiem ir iedzimta izpratne par taisnīgumu, jo eksperimentos viņi protestē, saņemot mazāk garšīgu atalgojumu par veiktu uzdevumu, bet tikai tad, ja redz, ka citi par to saņem ko labāku.⁷ Vēl pārsteidzošāk, ka šimpanzes un kapucīni protestē pret netaisnu samaksu pat tad, ja tā viņiem ir izdevīga, proti, viņi ir tie, kas par to pašu

4 Wilson E. O. Sociobiology: The New Synthesis. Cambridge: Harvard University Press, 1975, pp. 547-551.

5 Skat. piemēram Pulicera balvas finālistu Pinker S. The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature. New York: Viking, 2002.

6 Satversmes tiesas 2017. gada 2. novembra tiesneša atsevišķās domas «Satversmes tiesas tiesneses Daigas Rezevskas atsevišķās domas lietā Nr. 2016-14-01 «Par Solidaritātes nodokļa likuma 3., 5., 6., 7. un 9. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam»». Latvijas Vēstnesis, 18. 12. 2017., Nr. 251 (6078).

7 Wascher, C. A. F., Bugnyar, T. Behavioral responses to inequity in reward distribution and working effort in crows and ravens. PLOS ONE, 2013, 8 (2).

uzdevumu saņem iekārojamāku balvu.⁸ Pētījumi arī norāda apmācības nozīmi augstāk attīstīto zīdītāju sociālajā dzīvē.⁹ Tātad nevar uzskatīt, ka dzīvnieku sociālo struktūru un uzvedības likumus pilnībā nosaka iedzimtība, savukārt cilvēku kopdzīves principi un likumi ir tīri sociāli veidoti — šis nošķīrums nav absolūts.

Tomēr vispārinot un ļoti plaši tulkojot vārdu 'likums' var teikt, kā jau iepriekš apgalvots, ka pārējo dzīvnieku sabiedrības likumi pārsvarā tiek nodoti ģēnu līmenī, līdz ar to grūti iedomājams ģenētiski normāls indivīds, kas tos 'nepārzinātu'. Savukārt *homo sapiens* sabiedrības likumi veidojas un tālāk tiek nodoti sociāli, indivīdam tie ir jāapgūst. Tāpēc *homo sapiens* sabiedrībā var pastāvēt indivīdi, kuriem tajā grūti iekļauties, izstumtie, jo normas nav apguvuši — tās nav bijušas pieejamas, vai citu iemeslu dēļ. Tā ir cena, ko maksājam par savas tiesiskās kultūras elastību, jo tās darbību regulējošos principus esam pārcēlušī, IT terminos runājot, no aparatūras līmeņa uz programmatūru, no *hardware* uz *software*. Turklāt rakstības izgudrošana nodrošināja to, ka normu kopumu var pārcelt vēl tālāk, glabāt ārējā atmiņā — tas vairs nav ierobežots ar cilvēka atmiņas ietilpību.¹⁰ Tas vēl vairāk palielina risku nezināt savas tiesības un pienākumus, un līdz ar to apgrūtināt funkcionēšanu sabiedrībā. Secināms, ka iespēja nezināt savas tiesības sabiedrībā ir unikāla *homo sapiens*, un tiesības tās zināt ir tik būtiskas.

1.2. Tiesību un pienākuma zināt savas tiesības raksturojums

Latvijas Republikas Satversmes 90. pants ir viens no isākajiem un kodolīgākajiem. Tas skan: «Ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības.»¹¹ Vai ir nejaušība, ka šī tiesība ir pirmā Satversmes VIII nodaļas pamattiesību uzskatījumā? Nē, jo bez tās personai nav iespējams uzzināt un līdz ar to realizēt citas savas tiesības informācijas trūkuma dēļ; šī tiesība ir priekšnosacījums pārējām. Kā izvērstāk norādījusi Satversmes tiesa: «Interpretējot minēto normu, Satversmes tiesa ir atzinusi, ka tā ievada Satversmē ietvertu pamattiesību katalogu un norāda uz nozīmi, kādu šīs pamattiesības nostiprināšanai Satversmē piešķīris likumdevējs. Tikai persona, kas zina savas tiesības, spēj tās efektīvi īstenot un — nepamatota aizskāruma gadījumā — aizstāvēt taisnīgā

8 Brosnan, S. F., Talbot, C., Ahlgren, M., Lambeth, S. P., Schapiro, S. J. Mechanisms underlying responses to inequitable outcomes in chimpanzees, *Pan troglodytes*. *Animal Behaviour*, 2010, 79 (6), pp. 1229–1237.

9 Gariépy J. E., Watson K. K., Du E., Xie D. L., Erb J., Amasino D., Platt M. L. Social learning in humans and other animals. *Frontiers in neuroscience*, 2014, 8, p. 58.

10 Heather Whipps. How Writing Changed the World. Pieejams: <https://www.livescience.com/2283-writing-changed-world.html> [aplūkots 24. 05. 2022.]

11 Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15. 02. 1922. [24. 05. 2022. red.]

tiesā. Līdz ar to Satversme paredz personas subjektīvās publiskās tiesības tikt informētai par tās tiesībām un arī pienākumiem.»¹²

Tiesība zināt reti tiek ietvertas konstitūcijās, jo šķietami ir acīmredzamas. Kā atzīmē J. Rudevskis, līdzīgs formulējums ir vien Moldovas un Ukrainas konstitūcijās. Tiesība nav atsevišķi izdalīta arī nozīmīgākajos starptautiskos cilvēktiesību aktos — ne ANO Vispārēja cilvēktiesību deklarācijā, ne Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā, ne Eiropas Savienības Pamattiesību hartā, ne arī Amerikas cilvēktiesību konvencijā. Tātad Latvijas likumdevējs ir veicis padziļinātu analīzi, identificējot un verbalizējot šo tiesību.¹³

Kāds ir Satversmes 90. panta konkrētāks saturs, kā šī Tiesība zināt izpaužas?

Satversmes tiesas redzējums ir tāds: «.. Satversmes 90. pants ietver valsts pienākumu radīt mehānismu, kas nodrošina personu informētību par tiesisko regulējumu un tā saturu. Savukārt personai ir subjektīvās publiskās tiesības tikt pienācīgi informētai par tās tiesībām un arī pienākumiem.»¹⁴ Tātad viena no Tiesības zināt komponentēm ir tiesiskā regulējuma **publiskā pieejamība**.

Analizējot to detalizētāk, var saskatīt vairākus publiskās pieejamības komponentes — pirmkārt, visam tiesiskajam regulējumam jābūt **publicētam** bez šķēršļiem piekļuvei, tādiem kā nepieciešamība reģistrēties vai maksa. Tas Latvijas Republikā tiek nodrošināts, publicējot likumus oficiālajā izdevumā «Latvijas Vēstnesis» un vietnē www.vestnesis.lv atbilstoši «Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likumam».¹⁵ Tie pieejami arī vietnē www.likumi.lv. Līdz 2021. gada 31. decembrim pašvaldībām bija izvēle, vai sevis izdotos saistošos noteikumus publicēt oficiālajā izdevumā vai vietējā laikrakstā, vai bezmaksas izdevumā, bet pēc izmaiņām likuma «Par pašvaldībām» 45. panta 8. daļā¹⁶, arī pašvaldību saistošie noteikumi visi ir publicējami oficiālajā izdevumā. Šāda konsolidācija ir pozitīva, jo vienkāršo pieejamību — personai nav jāpieliek papildus pūles, lai uzzinātu, kur tiesību akts ir publicēts. Šim aspektam nav saskatāmi trūkumi, valsts ir radījusi un darbina mehānismu, kā tiesību akti tiek publicēti un apskatāmi bez maksas vai citiem šķēršļiem.

12 Satversmes tiesas 2012. gada 1. novembra spriedums lietā Nr. 2012-06-01, 7.2. p.

13 Rudevskis J. Komentārs Satversmes 90. pantam. Grām: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs. Prof. R. Baloža zinātniskajā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 62. lpp.

14 Satversmes tiesas 2019. gada 21. februāra spriedums lietā Nr. 2018-10-0103, 13.1 p.

15 Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums: LV likums. Pieņemts 31. 05. 2012. [24. 05. 2022. red.]

16 Par pašvaldībām: LV likums. Pieņemts 19. 05. 1994. [24. 05. 2022. red.]

Tomēr publiskajai pieejamībai saskatu¹⁷ vēl otru aspektu, kam pievērsta mazāka uzmanība. Ņemot vērā pieaugošo tiesiskā regulējuma apjomu, arvien nozīmīgāka kļūst normu īpašība, ko nosauksim par **atrodamību**. Nepietiek ar to, ka starptautiskie līgumi, likumi, Ministru kabineta noteikumi, pašvaldību saistošie noteikumi un citi tiesību akti ir publicēti vietnēs www.vestnesis.lv un www.likumi.lv. Personai samērīgā laikā jāspēj atrast un saprast, kuras normas ir attiecināmas uz viņu un nosaka tiesības un pienākumus konkrētajos apstākļos. Personas resursi (laiks, līdzekļi, intelektuālā piepūle) ir ierobežoti, un tiesiskā regulējuma apjoma pieaugums, kā arī biežās izmaiņas padara šo Tiesības zināt aspektu arvien nozīmīgāku un grūtāk īstenojamu.

Otra Tiesības zināt komponente ir normu **saprotamība**. Satversmes tiesas vārdiem: «Likumiem un tiesību normām, kas ierobežo personas pamattiesības, jābūt gan pienācīgi saprotamām, gan paredzamām. Proti, normai jābūt formulētai pietiekami precīzi, lai indivīds, nepieciešamības gadījumā atbilstoši konsultējoties, varētu regulēt savu rīcību.»¹⁸ Sabiedrības uzbūves pieaugošās komplikētības apstākļos saprotams, ka arī tiesiskais regulējums neizbēgami kļūst sarežģītāks un līdz ar to grūtāk uztverams. Lai arī 20. gadsimtā sabiedrības inteliģences līmenis ir būtiski pieaudzis (tā sauktais Flinna efekts¹⁹), tomēr pieaugumam ir augšējā robeža, un var argumentēt, ka jau tagad normu izpratne daudziem ir apgrūtināta vai vismaz prasa nesamērīgu piepūli.

Trešā komponente — likumu **paredzamība** sasniedzama, izturoties pret likumu grozījumiem atbildīgi, veicot tos tikai nepieciešamības gadījumā, un paredzot saprātīgus leģisvakances termiņus.

Zināt tiesības nav tikai personas tiesības. Likums arī pastarpināti uzliek pienākumu pārzināt visus tiesību aktus, vismaz tādā nozīmē, ka to nezināšana nav attaisnojums, nerada pozitīvas tiesiskas sekas. Tas nostiprināts «Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma» 2. panta 2. daļas otrajā teikumā: «Neviens nevar aizbildināties ar oficiālajā izdevumā publicēto tiesību aktu vai oficiālo paziņojumu nezināšanu.» Populārākā formulējumā tā pati ideja parasti

17 Piezīme par stilu — uzskatu, ka runāšana par sevi trešajā personā (lietojot 'autors') vai izvairīšanās pieminēt sevi vispār, tā vietā lietojot ciešamo kārtu, ir novecojusi un dehumanizējoša pieeja, tāpēc izmantošu pirmo personu. Tā iesaka arī jaunākais, septiņpadsmitais «The Chicago Manual of Style» izdevums (apskatāms <https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>): «Ja nepieciešams lietot pirmās personas vietniekvārdu, dariet to. Tā lietošana nav nekaunība, bet nelietošana ir māņticība.» («When you need a first-person pronoun, use one. It's not immodest to do so; it's superstitious not to.») 5.250 nodaļa, ieraksts pie vārda «I; me».

18 Satversmes tiesas 2011. gada 11. maija sprieduma lietā Nr. 2010-55-0106, 13.1. p.

19 Flynn, J. R. What Is Intelligence: Beyond the Flynn Effect. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, pp. 1–2.

ir izteikta šādi: «likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības».²⁰ Tas pats princips ietverts arī Civillikumā²¹, 1441.–1444. pantā nosakot, ka tiesiska maldība nav atvainojama²².

Kā atzīmē V. Sinaiskis, šis princips nav absolūts, un ir iespējami izņēmumi, starpkaru periodā tādi bija «sievietēm, kā arī plānprātīgiem, nepietiekoši attīstītiem vai tiesiskās lietās pavisam nepiedzīvojušiem». Tomēr izņēmumi vien apstiprina vispārējā principa eksistenci.

Kāpēc nepieciešama šāda prezumpcija, ka persona zina tiesības? Acīmredzams, ka pretējā gadījumā jebkurš varētu aizbildināties ar likuma nezināšanu un tādā veidā izvairīties no savu pienākumu pildīšanas. Tas novestu pie tiesiskās sistēmas sabrukuma, nefunkcionēšanas. Nebūtu pieļaujama likuma normu piemērošana vai nepiemērošana atkarībā no indivīda intelektuālajām spējām, atbrīvojot no saistībām personas, kas apgalvo, ka nespēj tiesību normas atrast vai saprast.

1.3. Vēsturiskā normatīvā regulējuma apjoms

Apskatīsim vairākus nozīmīgus pieturas punktus tiesību attīstības vēsturē un to, cik apjomīgs tajos bija normatīvais regulējums, kā pirmo ņemot posmu pirms rakstības izgudrošanas, tad Babilonijas valdnieka Hammurapi laiku, tad Bizantijas imperatora Justiniāna I laiku, un visbeidzot mūsdienu Latvijas Republikas situāciju, kurai tiks veltīta atsevišķa apakšnodaļa. Pieturas punkti izvēlēti, jo tos šķir līdzīgs laika intervāls (1500—2000 gadi) un tie labi raksturo attiecīgo cilvēces attīstības posmu. Būtiski arī, ka ir saglabāties pietiekoši pilnīgs normatīvo aktu korpus — Hammurapi likumi²³ un Justiniāna kodifikācija^{24, 25}. Izteiktā hipotēze ir, ka šie punkti veido nepārprotami pieaugoša normatīvā regulējuma apjoma līkni. Provizoriski novērtējot potenciālos papildus datu punktus bez jau izvēlētajiem, secināts, ka to pievienošana principiāli nemainītu iegūtos rezultātus, tikai palielinātu darba apjomu bez acīmredzama ieguvuma.

Pirmatnējās *homo sapiens* kultūrās indivīdu savstarpējās attiecības regulēja sociāli evolucionējušas paražu tiesības. Valodas un runas parādīšanās evolūcijas rezultātā nesaraunami saistīti ar abstrakto domāšanu, iespēju savstarpēji nodot informāciju par hipotētiskām situācijām

20 Sinaiskis V. Likuma nezināšana. *Jurists*, 1929, Nr. 3 (10), 67. lpp.

21 Civillikums: LV likums. Pieņemts 28. 01. 1937. [24. 05. 2022. red.]

22 Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 252. lpp.

23 Blūzma V., Osipova S., Zemītis G. Ārvalstu tiesību vēstures avoti. Rīga: Biznesa augstskola «Turība», 2007, 6.–38. lpp. (Tulkojums latviski.)

24 Blume F. H. Annotated Justinian Code. Pieejams: <https://www.uwyo.edu/lawlib/blume-justinian/> (Tulkojums angļiski.) [aplūkots 24. 05. 2022.]

25 Justinianus, J., Accursius, F., Guido de Suzaria, G. de Suzaria, Guillelmus de Ferreriis, G. de Ferreriis, Petrus de Ferreriis, P. de Ferreriis, & Petrus de Cerveriis, P. de Cerveriis. Codex Justiniani I-IX. Itālija (Boloņa?): manuskripts, 13. gadsimts. Pieejams gan apskatei, gan lejuplādei: <https://lib.ugent.be/en/catalog/rug01:000791372> [aplūkots 24. 05. 2022.]

un rīcību tajās. Bieži vien tas notika rituālu, kultu, protoreliģiju ietvarā²⁶. Loģiski, ka šajā cilvēces attīstības posmā uzvedības normu apjoms bija tāds, ko gandrīz ikviens indivīds spēja pārzināt pilnībā, pretējā gadījumā tās mutvārdu un neverbālās tradīcijas veidā nebūtu iespējams nodot nākamajām paaudzēm²⁷.

Līdz ar rakstības izgudrošanu aptuveni 3000 g. pirms mūsu ēras Ēģiptē un Mezopotāmijā radās iespēja formalizēt un pierakstīt normas, tā veidojot pozitīvās tiesības. Slavenākajā un visvairāk tulkotajā agrīno civilizāciju likumu krājumā — Hammurapi kodeksā, kas pieņemts ap 1750 g. p. m. ē., apkopoti Babilonijas valdnieka Hammurapi valdīšanas laikā spēkā esošie publisko un privāto tiesību likumi. Fakts, ka tika izgatavotas un dažādās pilsētās publiski izstādītas vairākas stēlas ar Hammurapi likumiem, ir apliecinājums mūsdienīgai izpratnei par Tiesību zināt. Vēsturnieki uzskata, ka Hammurapi bija pirmais valdnieks, kurš šādi nodrošināja likumu publisku pieejamību. Mūsdienu normatīvo tekstu strukturālajā izpratnē Hammurapi kodekss sastāv no preambulas, 282. pantiem un epiloga. (Oriģinālā šāda dalījuma nebija, viss ķīļraksta teksts bija vienlaidus.²⁸) Lai arī kodeksa apjoms nav mazs — 10 199 vārdi²⁹, tomēr tāds, ko cilvēks ar mērenu piepūli var pilnībā apgūt.

Vairāk kā 2000 gadus vēlāk tika izveidota Justiniāna kodifikācija. Tajā Bizantijas imperatora Justiniāna I uzdevumā juristu komanda apkopoja iepriekšējos aptuveni 1000 gadus izstrādātās romiešu tiesības, un kodifikācija pa daļām stājās spēkā no 529. līdz 534. gadam. Romiešu juridiskās domas un prakses attīstības rezultātā šīs kodifikācijas apjoms jau pārsniedza miljonu vārdu.³⁰ Apgūt un orientēties tādā informācijas apjomā ir pa spēkam tikai personai, kas tam gatava nodoties profesionāli.

Lai pārliecinātos, ka izvēlētie datu punkti nerada kļūdainu iespaidu par normu skaita pieaugumu laika gaitā, pārbaudei var izvēlēties, piemēram, Prūsijas likumus 18. gadsimta beigās. 1794. gadā tika pieņemtas apjomīgās «Prūsijas Vispārējās zemes tiesības» (*Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten*)³¹, ko uzskata par likumu kazuistiskuma apogeju.³² Centienos sīkumaini paredzēt jebkuru dzīves situāciju, šī monstrozā kodifikācija saturēja jau

26 Wilson O. E. 1975, pp. 555-562.

27 Sinaiskis V. 1929.

28 Osipova, S. Hamurapi kodekss Latvijas zinātnieku darbos par cilvēktiesībām. Latvijas Universitātes raksti. 740. sēj. Juridiskā zinātne. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008, 27.-41. lpp.

29 Aprēķināts, neņemot vērā preambulu un epilogu, izmantojot angļu tulkojumu, kurš pieejams <https://www.gutenberg.org/files/17150/17150-h/17150-h.htm>

30 Justinian's codification. Pieejams: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100027681> [aplūkots 24. 05. 2022.]

31 Prussian Civil Code. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/Prussian-Civil-Code> [aplūkots 24. 05. 2022.]

32 Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Jānis Neimanis, 2004, 139. lpp.

vairāk kā 19 tūkstošus pantu.³³ Tāda pārbaude palielina varbūtību, ka izvēlētie laikapосmi nav pretrunā ar kopējo likumsakarību.

1.4. Normatīvā regulējuma apjoms mūsdienu Latvijas Republikā

Mūsdienās normatīvo aktu jaunrades labākā prakse iesaka vispārīgāku, abstraktāku likumu izstrādi, tā cerot mazināt normu skaitu. Kā norāda Satversmes tiesa: «Likums ir augstas abstrakcijas pakāpes normatīvs tiesību akts .. Jēdzieni ar augstu juridiskās abstrakcijas pakāpi ir būtisks tiesību sistēmas elements. To lietošana ļauj likumdevējam izvairīties no iespējamās detalizēta regulējuma radītās slodzes, vienlaikus neierobežojot attiecīgās tiesību normas piemērošanas jomu. Jēdzieni ar augstu juridiskās abstrakcijas pakāpi padara tiesību normu elastīgāku un atbilstošāk piemērojamu dažādās situācijās.»³⁴

Lai arī tāda pieeja ir mazinājusi normu plūdus, ko dēvē arī par 'likumdošanas eksploziju'³⁵, tomēr pretējā virzienā darbojas pieaugošā sabiedrības sarežģītība, kas objektīvi pieprasa jauna regulējuma izstrādi. Elektroskrejriteņi, gēnu inženierija, bezpilota lidaparāti, mākslīgais intelekts, kriptovalūtas, vēlme mainīt dzimumu, transportlīdzekļi ar autopilotu, vajāšana internetā, sintētiskās narkotikas, iespēja radīt trīs vecāku bērnus ir tikai daži no fenomeniem, kam nepieciešams papildus regulējums, jo esošais nav pilnvērtīgi piemērojams arī ar analogijas palīdzību. Vēl viens iemesls normu plūdiem Sanitas Osipovas redzējumā ir valsts sekularizācija³⁶. Pēc būtības arguments ir tāds, ka, atkāpjoties no kristīgās monokultūras, akceptējot plašāku uzskatu, dzīvesveidu un citu personas izpausmju spektru, palielinās iespēja, ka šo izpausmju sadūrē radīsies konflikts, un līdz ar to nepieciešams tiesiskais regulējums to risināšanai.

Analīzē koncentrējot uzmanību uz primārās un deleģētās likumdošanas³⁷ rezultātu, var noskaidrot, ka pēc likumi.lv datiem 2022. gada 24. maijā spēkā esoši ir 1672 likumi un 4282 Ministru kabineta noteikumi (abiem neskaitot grozījumus). 1. pielikumā aprakstīta metode, ar kuru automatizēti apstaigāti visi spēkā esošie likumi un Ministru kabineta noteikumi, nosakot katra akta apjomu vārdos un zīmes. Tādā veidā aprēķināts, ka likumu vārdu kopskaits ir **14 213 762**, tātad aptuveni 14 reizes pārsniedzot Justiniāna kodifikācijas apjomu. Savukārt rakstu zīmju kopskaits ir **102 731 125**. Spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu kopējais apjoms vārdos — **14 082 333**, rakstu zīmēs — **108 943 491**. Detalizēti iegūtie rezultāti aplūkojami

33 Grossi. P A History of European Law. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010, p. 87.

34 Satversmes tiesas 2012. gada 19. decembra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-03-01, 18.1. p.

35 Šulmane D. «Legislative Inflation» — An analysis of the Phenomenon in Contemporary Legal Discourse. Baltic Journal of Law & Politics, Vol.4 (Issue 2), pp. 78-101.

36 Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 158. lpp.

37 Smiltēna A. Deleģētās likumdošanas pirmsākumi Eiropā un Latvijā. Promocijas darbs. Rīga: 2016.

speciāli šim bakalaura darbam izveidotajā vietnē <https://likumzinis.lv> ar rezerves kopiju <http://ibid.bid>. Jāņem vērā, ka likumi un Ministru kabineta noteikumi nav izsmeļošs tiesību katalogs, jo vēl ir starptautiskie līgumi, pašvaldību saistošie dokumenti un citi tiesību akti, kas indivīdam var radīt tiesības un pienākumus. Tātad normatīvo aktu apjoms ir vēl lielāks, kā šie skaitļi uzrāda.

Būtisks ir ne tikai tiesību aktu kopskaits, bet arī to mainība laikā. Tieslietu ministrijas 2014. gadā veiktajā pētījumā, kura rezultātā tapa informatīvais ziņojums «Priekšlikumi ārējo normatīvo aktu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai» secināts, ka jaunu likumu un grozījumu skaitam ir tendence pieaugt.³⁸ Pētījumā no vietnes likumi.lv iegūti dati par pieņemtajiem likumiem periodā no 1995. līdz 2013. gadam. Izmantojot vietnes likumi.lv normatīvo aktu meklētāju un pievienojot datus par 2014.—2021. gadu, iegūts rezultāts, kas apkopots 1. tabulā un attēlots arī grafiski 1. attēlā.

1. tabula

Pieņemto un mainīto normatīvo aktu skaits Latvijā no 1995. līdz 2021. gadam³⁹

Gads	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.
Jauni likumi	102	92	112	108	110	83	82	97	86
Grozījumi likumos	96	119	178	152	145	135	137	170	229
Jauni MK noteikumi	280	232	277	324	274	270	358	397	500
Grozījumi MK noteikumos	108	254	190	189	186	196	217	232	263

Gads	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Jauni likumi	105	93	90	69	60	53	57	35	39
Grozījumi likumos	235	229	195	229	272	423	357	220	177
Jauni MK noteikumi	644	598	675	517	546	613	549	404	311
Grozījumi MK noteikumos	432	447	400	417	567	1045	688	633	636

Gads	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Jauni likumi	37	48	40	41	51	39	30	34	33
Grozījumi likumos	360	234	185	213	226	173	267	247	285
Jauni MK noteikumi	363	273	317	310	269	243	186	197	197
Grozījumi MK noteikumos	1136	570	488	561	524	608	501	636	700

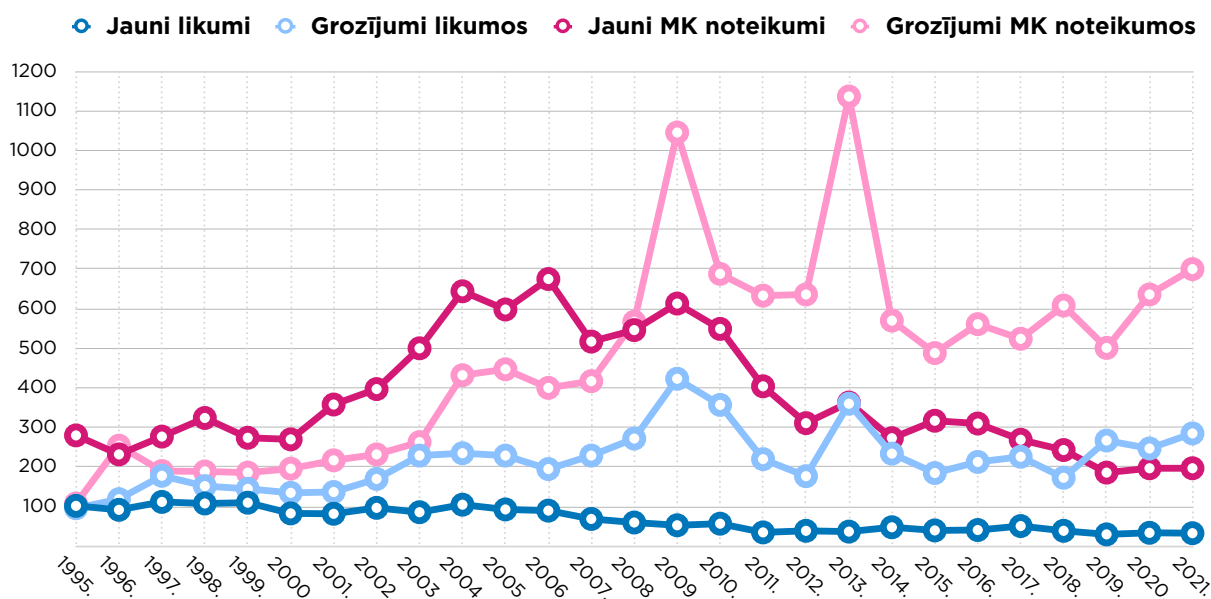
Pēc 2014. gada informatīvā ziņojuma pieņemto likumu skaits ir pakāpeniski mazinājies, sasniedzot 30-40 jaunu likumu līmeni ik gadu. Likuma grozījumu skaits palicis aptuveni nemainīgs, turoties aptuveni 250 grozījumu apvidū. Jaunu Ministru kabineta noteikumu skaits ir mazinājies, no gandrīz 700 2006. gadā sasniedzot un pakāpjoties zem 200 robežas 2019.–

38 Informatīvais ziņojums «Priekšlikumi ārējo normatīvo aktu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai» Pieejams: http://tap.mk.gov.lv/doc/2015_01/TMInfo_210814_VP7.1739.docx [aplūkots 24. 05. 2022.]

39 Dati iegūti no interneta vietnes likumi.lv.

2021. gados. Savukārt MK noteikumu grozījumu skaits joprojām ir augsts un pieaug, 2021. gadā sasniedzot atzīmi 700.

Ar 1. pielikumā aprakstīto metodi saskaitīts visu 2021. gadā pieņemto likumu un grozījumu, kopskaitā 318, un MK noteikumu un grozījumu, kopskaitā 897, vārdu un rakstu zīmju daudzums. Tā rezultātā aprēķināts, ka jauno likumu un grozījumu vārdu kopskaits 2021. gadā ir **446 247**, rakstu zīmju tajos ir **3 314 157**. Jauno MK noteikumu un labojumu kopējais apjoms vārdos — **1 372 939**, rakstu zīmēs — **10 364 232**. Arī šo aprēķinu detalizēts rezultāts ir apskatāms vietnē <https://likumzinis.lv> un <https://ibid.bid>.

1. attēls. Pieņemto un mainīto normatīvo aktu skaits Latvijā no 1994. līdz 2021. gadam

Lai ietvertu šos skaitļus cilvēciskākā kontekstā, aprēķināsim, kādā laika posmā cilvēks spēj izlasīt tādu teksta apjomu. Par normālu lasīšanas ātrumu tiek uzskatīti 200-300 vārdi minūtē⁴⁰. Ņemot vidējo vērtību 250 vārdi minūtē un iepriekš noskaidroto visu spēkā esošo likumu vārdu skaitu 14 213 762, viegli aprēķināt, ka to izlasīšanai nepieciešamas 56855 minūtes, jeb 948 stundas, jeb 118 astoņu stundu darbadienas, jeb 24 nedēļas, jeb gandrīz **6 mēneši**. Aptuveni 6 mēneši nepieciešami arī spēkā esošo MK noteikumu izlasīšanai. Savukārt, lai ik gadu atjaunotu savas zināšanas, ja jaunradīto un mainīto normatīvo aktu skaits saglabāsies tādā pašā līmenī kā 2021. gadā, personai jāpavada 1785 minūtes, jeb 30 stundas, jeb aptuveni **4 dienas**, lasot jaunus likumus, un 5492 minūtes, jeb 92 stundas, jeb **11 dienas**, lai izlasītu jaunus MK noteikumus. Jāņem vērā, ka 250 vārdi minūtē ir ļoti optimistisks ātrums, kas raksturīgāks, lasot daiļliteratūru. Normatīvo aktu lasīšana un uztvere pielīdzināma zinātnisku tekstu saprašanai, kas aizņem

40 Brysbaert, M. How many words do we read per minute? A review and meta-analysis of reading rate. Journal of Memory and Language, 2019, 109, 104047.

vairākas reizes ilgāku laiku, pat par kārtu⁴¹. Papildus tam, pilnai izpratnei nereti nepieciešams lasīt likuma komentārus, judikatūru un citus avotus, kas apjomā vairākkārt pārsniedz pašus normatīvos aktus.

Uzskatāmībai normu apjoma aprēķinu rezultāti apvienoti 2. tabulā.

2. tabula

Spēkā esošo un 2021. gadā pieņemto normatīvo aktu apjoms Latvijā

Normatīvie akti	Apjoms vārdos	Apjoms zīmēs	Var izlasīt
Spēkā esošie likumi kopā	14 213 762	102 731 125	~ 6 mēnešos
Spēkā esošie MK noteikumi kopā	14 082 333	108 943 491	~ 6 mēnešos
2021. gadā pieņemtie likumi un labojumi	446 247	3 314 157	~ 4 dienās
2021. gadā pieņemtie MK noteikumi un labojumi	1 372 939	10 364 232	~ 11 dienās

1.5. Likuma medija un formas vēsturiskā attīstība

Kopš Hammurapi laikiem rakstītā **likuma nesējs (medijs)** ir vairākkārt mainījies. Katrā no vēstures posmiem likuma medijs ir ietekmējis arī veidu, kā likumi tiek veidoti un pielietoti. Hammurapi likumi tajā formā, ko esam saņēmuši, ir rakstīti ķīļrakstā, iecērtot tos bazalta (citos avotos — diorīta) stēlā.⁴² Bazalts ir izturīgs, ārkārtīgi grūti apstrādājams materiāls, kas īpaši apgrūtināši bija laikmetā, kad nebija pieejami elektroinstrumenti un cietkausējumi. Līdz ar to stēlu izgatavošana bija saistīta gan ar lielām izmaksām, gan laika patēriņu, kas liecina par Hammurapi apņēmību nodrošināt likumu publisku pieejamību. Pateicoties tieši šim materiāla īpašībām, Hammurapi likumi ir saglabājušies līdz mūsdienām (kaut arī ir atrastas arī fragmentāras kopijas uz māla plāksnītēm, acīmredzot ikdienas lietošanai tiesvedībā). Izmantotais medijs diktēja to, ka izmaiņu gadījumā stēlas netika pilnībā nomainītas — tikai pieņemti labojumi, kas eksistēja papildus sākotnējai stēlas ‘redakcijai’.⁴³ Papirusus, pergamentus, visbeidzot papīrus — šie mediji nodrošināja lielāku likumu mobilitāti, taču joprojām bija saistīti ar augstām izmaksām. Gūtenberga izgudrotā iespiešanas tehnoloģija revolucionizēja pieeju drukātajam vārdam, vairākkārt samazinot grāmatu izdošanas izmaksas un palielinot to izdošanas, līdz ar to informācijas (tajā skaitā likumu, doktrīnas) aprites ātrumu. 20. gadsimta beigās uzsāktā pāreja uz elektronisko vidi arī ir devusi papildus iespējas likumu veidošanā un izmantošanā. Pieeja visiem normatīvajiem aktiem kļuvusi acumirkīga. Likuma izmaiņu publicēšana, jaunākas

41 Brysbaert, M. 2019.

42 Roth M. T. Mesopotamian Legal Traditions and the Laws of Hammurabi. Chicago-Kent Law Review, 1995, 71 (1), pp. 13–39.

43 Ibid.

redakcijas izveidošana vairs nesagādā nekādas grūtības. Elektroniska meklēšana normatīvajos aktos padarījusi nepieciešamā panta vai punkta atrašanu vieglāku kā jebkad agrāk.

Ieviešot jaunas tehnoloģijas, parasti neapzināti tiek atstāti ierobežojumi un pieņēmumi, kas atbilda iepriekšējai tehnoloģijai, bet nav aktuāli jaunajai. Piemēram, pirmās automašīnas tikai veidotas kā karietes vai vezumi, un tikai laika gaitā atbrīvojās no iepriekšējiem uzbūves principiem, pamazām iegūstot tādu formu, kas ir optimāla transportlīdzeklim ar iekšdedzes dzinēju. Līdzīgs process ir novērojams pārejā uz elektroautomobiļiem — agrāk degvielas tvertnes novietojums diktēja to, ka auto uzpilde notiek aizmugures sānos. Elektromobiļiem nav šāda ierobežojuma, uzlādes kontaktligzdu iespējams iebūvēt jebkurā ērtā automobiļa vietā, tomēr tikai pamazām ražotāji sāk izmantot tādu iespēju. Par nespēju domāt jaunās paradigmas ietvaros liecina arī mēģinājumi attēlot stundas un minūtes digitālajos pulksteņos un tālruņos, imitējot mehāniska pulksteņa rādītājus, nevis ciparu veidā.

Tāpat ir ar pāreju likumu un citu dokumentu attēlošanā no drukātas vides uz elektronisko. Daudzviet esam atbrīvojušies no dokumentu dalīšanas pa lapām, kas bija aktuāli drukātajā versijā, bet ir bezjēdzīgi elektroniskajā, jo elektronisks dokuments var būt pēc nepieciešamības garš. Tomēr vēl netiek pilnībā izmantotas iespējas, ko piedāvā elektroniskais medijs, proti, tādas iespējas kā interaktivitāte, iespēja izmantot krāsas, attēlus, izdarīt kopīgojamas atzīmes tekstā.

Likuma forma kopš rakstīto likumu rašanās brīža ir mainījusies maz — tie tiek noformēti rakstīta teksta veidā. Jau Hammurapi likumi bija kondicionāli veidoti ('ja ..., tad ...'), kā tas notiek joprojām.⁴⁴ Rodas iespaids, ka tas ir tik pašsaprotami, ka vispār netiek apskatīts implicītais pieņēmums, ka normatīvajam aktam jābūt tekstuālam un cilvēku valodā, tā vietā vērtējot vien to, kādiem šiem tekstiem jābūt stilistiski un saturiski⁴⁵. Kāpēc tas nevarētu būt, piemēram, attēls? Administratīvā akta gadījumā tiek akceptēts, ka tas var būt attēla veidā, piemēram, ceļu zīme kā vispārīgais administratīvais akts.⁴⁶ Arī žests var būt administratīvais akts — policista vēziens ar zizli, lai liktu transportlīdzeklim apstāties. Atkāpjoties līdz Romas laikiem, imperatora lejujup vērsto īkšķi (*infesto pollice*) arī var uztvert kā administratīvo aktu žesta veidā, ar ko imperators liek gladiatoram nogalināt pretinieku (kaut par to, kā tieši īkšķis bija vērsts un cik obligāti bija to ievērot, vēsturniekiem nav vienots viedoklis⁴⁷).

44 Neimanis J. 2004. 139. lpp.

45 Normatīvo aktu projektu sagatavošanas noteikumi: Ministru kabineta 2009. gada 3. februāra noteikumi Nr. 108. [24. 05. 2022. red.]

46 Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 99. lpp.

47 The Gladiator and the Thumb. Pieejams: http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/gladiators/polliceverso.html [aplūkots 24. 05. 2022.]

Normatīvie akti var saturēt attēlus, piemēram, likumā «Par Latvijas valsts ģerboni»⁴⁸ ir ietverti Latvijas Republikas ģerboņa vairākas versijas, «Ceļu satiksmes noteikumi»⁴⁹ satur vairākus simtus attēlu ar ceļu zīmēm un apzīmējumiem, «Rīgas Svētā Pētera baznīcas likumā»⁵⁰ ir atrodama arī karte ar šī nekustamā īpašuma robežām. Tomēr šiem attēliem ir ilustratīva nozīme tādā ziņā, ka tie paši par sevi nav normas nesēji, bet tikai objekts, ko normas piemin.

Sagaidāms būtu ierosinājums atbrīvoties no šiem ierobežojumiem, tomēr jāņem vērā princips, ka ierobežojumiem un paražām bieži ir loģisks pamatojums, kuru mēdz aizmirst; ja likumus raksta vārdiskā formā, pirms ieteikt no šāda ierobežojuma atbrīvoties, vajadzētu saprast, kāpēc tas eksistē. No vienas puses, pētījumi atzīst, ka mēs domājam vizuāli, tēlos⁵¹. Trešdaļa smadzeņu garozas veltīta redzētā apstrādei⁵² un tā ir atbildīga par divām trešdaļām neironu sinaptiskās aktivitātes⁵³. Tas runā par labu attēlu izmantošanu normu definēšanā. No otras puses, tekstuāla forma ir visprecīzākais un viennozīmīgākais veids, kā nodot informāciju. Tā kā normatīvajos aktos viennozīmība ir īpaši svarīga, skaidrs, ka tāpēc likumi ir rakstīti tekstuālā formā. Tomēr, ja būtu iespēja nodrošināt tādu pašu viennozīmību ar vizuāli izteiktu normu, tad būtu pieļaujams arī tāda normas forma.

48 Par Latvijas valsts ģerboni: LV likums. Pieņemts 19. 02. 1998. [24. 05. 2022. red.]

49 Ceļu satiksmes noteikumi: Ministru kabineta 2015. gada 2. jūnija noteikumi Nr. 279. [24. 05. 2022. red.]

50 Rīgas Svētā Pētera baznīcas likums: LV likums. Pieņemts 24. 03. 2022. [24. 05. 2022. red.]

51 Wagemans J. A Century of Gestalt Psychology in Visual Perception. *Psychological Bulletin*, November 2012, 138 (6), p. 1172–1217.

52 Sheth B. R., Young R. Two visual pathways in primates based on sampling of space: Exploitation and exploration of visual information. *Frontiers in Integrative Neuroscience*, 2016, 10, Article 37.

53 Sells S. B., Fixott S. Evaluation of research on effects of visual training on visual functions. *American Journal of Ophthalmology*, 01 Aug 1957, 44(2), pp. 230-236.

2. TIESĪBU ZINĀT SAVAS TIESĪBAS PROBLEMĀTIKA

2.1. Analīzes kritēriji

Lai noteiktu Tiesību zināt īstenošanas vieglumu katrā no iepriekš aprakstītajiem laikposmiem un varētu tos salīdzināt, tiks izmantoti trīs Satversmes tiesas un Eiropas Cilvētiesību tiesas (ECT to apskatījusi, analizējot vārdkopu ‘paredzēts likumā’ — *prescribed by law*⁵⁴) noteiktajiem kritērijiem — **publiskās pieejamības, saprotamības, paredzamības**. Publiskajai pieejamībai apskatīsim arī apakškritēriju, kas izdalīts šajā darbā — **atrodamību**.

Satversmes tiesai, taisot spriedumu, ir jādod bināra atbilde — vai nu Satversmes 90. pantā ietvertā tiesība ir aizskarta, vai nē. Tāpat ECT vērtē, vai nosacījums ‘paredzēts likumā’ ir izpildīts, vai nav. Izvirzītie kritēriji, pēc kā to vērtēt, gan nav tik bināri, bet tajos iespējamās gradācijas. Visbinārākais ir publiskās pieejamības kritērijs — vai nu likums ir publiski pieejams, vai nav. Tomēr pat tajā ir iespējamās nianšes, cik ērti šī publiskā pieejamība ir organizēta. Ieviešot atrodamības apakškritēriju, paveram plašāku vērtēšanas diapazonu, tā dodot iespēju precīzāk raksturot situāciju. Saprotamības kritērijs arī ir ar vērtību skalu, sākot no ‘norma saprotama gandrīz jebkuram’ līdz ‘normu nesaprot neviens’. Vērtējot konkrētu normu, tiesnešiem līdz ar to jāvērtē, vai tās nesaprotamība ir sasniegusi tādu intensitātes pakāpi, lai atzītu to par neizpildīšu saprotamības kritēriju. Arī paredzamības kritērijā ir iespējamās starpvērtības starp ir / nav paredzams. Šo kritēriju izpildes pakāpi grūti izteikt kvantitatīvi, konkrētos skaitļos, tādu piešķiršana būtu samērā patvaļīga. Tāpēc aprobežosimies ar salīdzināšanu, proti, vai konkrētā laika posmā kritērijs bija izpildīts vairāk vai mazāk, salīdzinot ar citu posmu. Kvantitatīvi iespējams izteikt normu apjomu, tas tiešā sakarā ar atrodamības kritēriju.

Papildus laika posmu savstarpējam salīdzinājumam, iespējams arī salīdzināt esību ar jāmūtības situāciju. Kāda būtu šī ideālā situācija, kurā Tiesības zināt ir maksimāli viegli īstenot? Mēģināsim to loģiski izsecināt, lai pēc tam veikt salīdzināšanu.

Publiskās pieejamības kritērijs būtu izpildīts maksimāli, ja jebkurš indivīds var piekļūt likumam acumirkli. Jo vairāk laika un pūļu nepieciešams piekļuvei, jo zemāks kļūst vērtējums. Ja tas izdarāms par ievērojamu maksu vai likums vispār nav pieejams, tad kritērijs nav izpildīts.

Apskatot šajā darbā izvirzīto **atrodamības** kritēriju, labākā iespējamā situācija būtu tad, ja persona likumu var apgūt, pilnīgi iekļaujot to savā atmiņā. Tādā gadījumā ir iespējams acumirkli saprast, kādas tiesības un pienākumi likumā ir, kādas nav iekļautas. Ja normatīvā regulējuma apjoms kļūst tik liels, ka tā apguvei jāveltī pārāk daudz laika, vai tas vispār nav veicams ar cilvēka

54 ECT 02. 08. 1984. spriedums lietā *Malone v. The United Kingdom*, (iesniegumu Nr. 8691/79), 66–68. rindkopa.

mūžu samērojamā laika sprīdī, tad vērtējums par kritērija izpildi ir daudz zemāks. Tomēr to var uzlabot, ja ir iespējams saņemt juridisko palīdzību no kāda, kas šo regulējumu pārziņa — taču jāvērtē arī, cik šī palīdzība ir viegli pieejama gan finansiāli, gan operativitātes ziņā. Ja šāda palīdzība nav pieejama, trešais veids vismaz kritērija daļējai izpildei būtu viegla orientēšanās un meklēšana tiesiskajā regulējumā, lai atrastu nepieciešamākās daļas, pat ja to visu pilnībā nav iespējams apgūt.

Maksimāli **saprotamības** kritērijs būtu izpildīts, ja likums ir saprotams pilnīgi jebkuram. Acīmredzams, ka tas nav iespējams. Tomēr jāvērtē, vai nesaprotams tas ir tikai personām ar izteiktiem garīgās attīstības traucējumiem, vai arī — nav saprotams vidusmēra cilvēkam, vai arī — ar grūtībām saprotams pat tiem, kas spoži orientējas lietotajā juridiskajā žargonā un spēj saskatīt likumdevēja domu par spīti likumā pieļautajām neprecizitātēm un loģiskajām kļūdām. Arī šim kritērijam tā izpildes līmeni var paaugstināt, ja ir pieejama juridiskā palīdzība, atkarībā no tā, ar kādām izmaksām un termiņiem tā ir saistīta. Būtiski, ka Satversmes tiesa un ECT vērtē konkrētas normas saprotamību. Šī darba ietvaros savukārt nepieciešams vērtēt normatīvo regulējumu kopumā, kas nav viegli, jo tas parasti nav vienmērīgs — daži likumi var būt izstrādāti daudz saprotamāki, citi nē. Atšķirības var būt arī viena likuma normu līmenī.

Paredzamības kritērijs — jābūtības situācijā likums ir mūžam nemainīgs. Arī šāda situācija ir praksē neiespējama, tāpēc maksimālo vērtējumu nav iespējams iegūt. Jo likuma izmaiņas ir biežākas, jo īsāki ir noteiktie leģisvakances termiņi vai tādu vispār nav — jo neparedzamāks kļūst tiesiskais regulējums.

2.2. Tiesību zināt savas tiesības salīdzinošā analīze

Piemērojot izstrādātos analīzes kritērijus, apskatīsim Tiesību zināt izvēlētajos laika periodos.

Pirmatnējā sabiedrībā, pirms rakstības izgudrošanas un pirmo valstu izveides, normas nebija formulētas un eksistēja kā visiem sabiedrības locekļiem zināmas paražu tiesības. Tātad publiskās pieejamības kritērijs ir izpildīts maksimāli, jo visi indivīdi paši zināja savas tiesības. Tuvu maksimumam izpildās arī saprotamības kritērijs, jo nesaprotamas normas nebūtu iespējams saglabāt cilvēku atmiņā un nodot tālāk mutvārdu veidā. Arī normu paredzamība ir nodrošināta, jo šajā periodā sabiedrības organizācija mainās ļoti lēni. Tātad pārsteidzošā kārtā Tiesības zināt ir nodrošinātas tuvu jābūtības līmenim. Protams, nav daudz pašu tiesību, par kurām zināt, un nevar tās saukt par tiesībām mūsdienu izpratnē, precīzāk būtu prototiesības.

Hammurapi laikā likumu publisko pieejamību nodrošināja stēlas ar likumu kodifikāciju. Tātad likumu uzzināšana bija kļuvusi nedaudz apgrūtinātā, salīdzinot ar priekšvēsturi, jo tās bija

ierobežotā skaitā, lielākajās pilsētās⁵⁵, un nokļūšana līdz tām prasīja laika un pūļu ieguldījumu. Vērtējot atrodamību, likumu skaits nav liels, ir apgūstams ar saprātīgu laika ieguldījumu. Tātad kopumā publiskā pieejamība, kaut nedaudz mazinājusies, salīdzinot ar iepriekšējo periodu, tomēr sasniedz augstu līmeni. Hammurabi likumi ir saprotami — tie ir vienkārši formulēti, kazuistiskā ‘ja ..., tad ...’ formā, nav lietots juridiskais žargons. Tātad saprotamība, ja ir mazinājusies, tad minimāli. Paredzamības kritērijs arī ir apmierināts, jo normu mainīšanas ātrums, kaut lielāks kā pirmatnējā sabiedrībā, joprojām ir zems.

Justiniāna I laikā, kaut arī kodifikācija bija publiski pieejama (Justiniāns I ar dekrētu 529. gadā lika izveidot kodifikācijas kopijas un nosūtīt uz visām provincēm, lai tā būtu visiem pieejama notiktu publiska izsludināšana⁵⁶), tomēr tās apjoms jau bija tāds, ka pilnībā apgūt un atcerēties to varēja tikai ļoti apņēmīgs lietpratējs. Lai kompetenti piedalītos tiesvedībā, nācās izmantot juridisko palīdzību. Tās sniegšana jau bija regulēta profesija ar noteiktiem atalgojuma griestiem, kas tika regulāri apieti.⁵⁷ Tātad nav pieejama arī bezmaksas juridiskā palīdzība. Secināms, ka ir būtiski mazinājusies likuma publiska pieejamība, īpaši atrodamības komponente. Vērtējot saprotamību, kaut arī likumi joprojām ir salīdzinoši kazuistiski, kas parasti padara tos saprotamākus, tomēr ir attīstījusies apjomīga juridiskā terminoloģija un institūti, kas varētu būt neuztverami vidusmēra cilvēkam. Piemēram, *usucapio* — iegūšana ar ieilgumu.⁵⁸ Arī tāpēc bija jāvēršas pie juridiskās palīdzības sniedzējiem, kas saistīts ar laika patēriņu un izmaksām. Secināms, ka ir kritusies arī saprotamības kritērija izpilde. Tāpat mazinās paredzamība, jo turpina palielināties likumu maiņas ātrums un to apjoms.

Apskatot **situāciju mūsdienās Latvijā**, publisko pieejamību likumiem ir uzlabojusi to publicēšana internetā, tā palielinot piekļuves ātrumu un ērtumu. Tomēr, vērtējot atrodamības kritēriju, novērojama pretēja tendence — regulējuma apjoma pieaugums līdz 28 miljoniem vārdu (likumi un MK noteikumi) padara to neapgūstamu viena indivīda dzīves laikā. Atliek vērsties pie juridiskās palīdzības sniedzējiem. Kaut arī noteiktos gadījumos to ir iespējams saņemt bez maksas, tomēr ne vienmēr. Uzlabojumu atrodamībai dod vieglāka meklēšana digitālajā vidē, tomēr tā nav panaceja. Vērtējot publisko pieejamību kopumā, redzams, ka ir jomas, kur tā ir mazinājusies, un ir citas, kur uzlabojusies kopš Justiniāna laikiem. Kopsummā ir noticis uzlabojums, bet atrodamībā — pasliktināšanās lielā normu apjoma dēļ. Saprotamības kritēriju ir grūti novērtēt. No vienas puses, tiek uzlabota juridiskā tehnika, lai likumus padarītu

55 Roth M. T. Mesopotamian Legal Traditions and the Laws of Hammurabi. Chicago-Kent Law Review, 1995, 71 (1), p. 20.

56 Blume F. Book I — introduction, paragraph 5.

57 Jones A. H. M. The Later Roman Empire, 284–602: A Social, Economic, and Administrative Survey. Vol. 1. Norman: University of Oklahoma Press, 1964, p. 551.

58 Blume F. Book VII, Title XXVI.

skaidrus. Tajā pašā laikā juridiskās tehnikas uzlabojumi paredz arī abstraktākus, augstāka līmeņa likumus⁵⁹, kas palīdz mazināt normatīvo aktu apjomu un ļauj tiesnešiem būt par inteligēntiem tiesību piemērotājiem, nevis subsumpcijas automātiem⁶⁰, bet ir arī vidusmēra cilvēkam grūtāk uztverami. Papildus tam saprotamību mazina arvien lielāks juridisko terminu klāsts. Mēģinot novērtēt, kurš no efektiem ir bijis spēcīgāks, var secināt, ka likumi kopš Justiniāna I laikiem kļuvuši saprotamāki, bet ne daudz. Savukārt to paredzamība ir mazinājusies, atkal, straujāku izmaiņu dēļ.

Izdarot secinājumus par Tiesību zināt trajektoriju vēstures gaitā, zīmīgi, ka pirmatnējā sabiedrībā tā bija tuvu ideālam. Kaut arī likumu publiskā pieejamība nav būtiski kritusies, tomēr ar katru civilizācijas attīstības soli ir mazinājusies likumu atrodamība normu plūdu dēļ. To nespēj kompensēt arī vieglāka meklēšana digitālajā vidē. Kaut arī ir palielinājušās iespējas saņemt bezmaksas juridisko palīdzību, jau pats fakts, ka tā kļūst nepieciešama, ir trūkums.

Likumu saprotamība civilizācijas attīstības laikā ir būtiski mazinājusies, un ir redzams tikai neliels uzlabojums kopš Justiniāna I laikiem. Likumu paredzamība turpina mazināties lielā izmaiņu skaita dēļ.

Ņemot vērā šīs analīzes rezultātu, redzams, ka ir nepieciešams risinājums Tiesības zināt labākai nodrošināšanai.

2.3. Negatīvās pierādīšanas, operativitātes un citas problēmas

Varētu jautāt, vai izceltā problēma nav pārspīlēta, jo tiesiskā sistēma kopumā funkcionē, praksē cilvēki savas subjektīvās tiesības parasti uzzina un spēj aizstāvēt. Patiesi, realitātē cilvēki saskaras ar vajadzību uzzināt tikai daļu no kopējo normatīvo aktu apjoma — reti kuram nepieciešams orientēties, piemēram, «Aitu gaļas papildu marķējuma noteikumus»⁶¹ vai «Moricsalas dabas rezervāta likumā»⁶². Personas, kurām tas nepieciešams, par konkrēto jautājumu interesēsies un tiesisko regulējumu visticamāk atradīs. Elektroniskās meklēšanas iespēja ir paaugstinājusi normu atrodamību.

Jānorāda uz principiālu atšķirību starp tiesiskā regulējuma pilnīgu pārzināšanu no vienas puses, un iespēju tajā ērti meklēt, tā atrodot vajadzīgās normas — no otras. Meklējot un atrodot normas, var tikai pierādīt to eksistenci. Savukārt meklējot un tādu neatrodot, nevar

59 Varga C. Codification as a Socio-Historical Phenomenon. Budapest: Szent István Társulat, 2011, 3. lpp.

60 Neimanis J. 2004. 140. lpp.

61 Aitu gaļas papildu marķējuma noteikumi: Ministru kabineta 2015. gada 2. jūnija noteikumi Nr. 272. [24. 05. 2022. red.]

62 Moricsalas dabas rezervāta likums: LV likums. Pieņemts 16. 03. 2000. [24. 05. 2022. red.]

gūt pārliecību, ka normas, kas regulētu attiecīgo situāciju, patiesi nav. Iespējams, ka tiek lietoti nepareizie atslēgas vārdi, vai normu neizdodas atrast kāda cita iemesla dēļ. Situācija ir analogiska ar negatīva fakta pierādīšanu — tas iespējams gadījumā, ja ir ierobežota objektu kopa, un veicam to pilno pārlasi, lai pārliecinātos, ka neviens neatbilst meklētajam. Pilnā pārļase šajā gadījumā ir regulējuma pilnīga pārzināšana.

Otrkārt, par daudzām tiesībām iepriekš nav paredzams, kad kļūs nepieciešams tās izmantot. Laicīgi plānojot uzņēmējdarbību, persona var detalizēti iepazīties ar Komerclikumu⁶³. Savukārt nokļūstot situācijā, kad persona, piemēram, redz sava īpašuma zādzību, tai vairs nav laika iepazīties ar regulējumu, bet pilnīgai savu tiesību īstenošanai jau iepriekš jāzina, ka «zagli var arī pašu aizturēt».⁶⁴

Satversmes tiesa izmanto argumentu, ka Tiesība zināt ir nodrošināta arī tādā veidā, ka persona var konsultēties ar lietpratēju⁶⁵. Līdzīgi izsakās Eiropas Cilvēktiesību tiesa: «.. *he must be able — if need be with appropriate advice — to foresee, to a degree that is reasonable in the circumstances, the consequences which a given action may entail*» (.. personai jāspēj — nepieciešamības gadījumā ar atbilstošu palīdzību — līdz attiecīgajos apstākļos saprātīgai precizitātei paredzēt savas rīcības tiesiskās sekas).⁶⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesa to apskatījusi, analizējot vādkopu 'paredzēts likumā' (*prescribed by law*). Tā ietverts Eiropas Cilvēktiesību konvencijas⁶⁷ 5., 9., 10. un 11. pantā. Konkrētā lieta, kurā ECT izteica vērtējumu par to, vai nosacījums 'paredzēts likumā' ir izpildīts, bija par 10. panta — izteiksmes brīvības — pārkāpumu. Atziņa par to, ka likuma izpratnei var būt nepieciešama lietpratēja palīdzība, un šis fakts nepārkāpj personas tiesības, izteikta attiecībā uz Tiesības zināt saprotamības komponenti, tomēr pēc analogijas to varētu attiecināt arī uz publisko pieejamību, tajā skaitā atrodamību.

Šis arguments neņem vērā to, ka juridiskās palīdzības sniegšana vairumā gadījumu ir maksas pakalpojums. Ignorēts ir arī temporālais aspekts — kā iepriekš minēts, eksistē situācijas, kad meklēt juridisko palīdzību vienkārši nav laika, piemēram, mijiedarbojoties ar Valsts policiju.

Apgalvojums, ka praksē tomēr tiesiskā sistēma spēj funkcionēt, arī uztverams kritiski. Fakts, ka tiesa un likumdevējs ignorē atrodamības kritērija pārmērīgo zemo rādītāju, savukārt personas samierinās ar nespēju pilnībā realizēt savas Tiesības zināt, nenozīmē, ka pretruna starp jūtību un esamību ir novērsta. Atteikšanās atzīt problēmu to neatrisina.

63 Komerclikums: LV likums. Pieņemts 13. 04. 2000. [24. 05. 2022. red.]

64 Civillikums: LV likums. Pieņemts 28. 01. 1937. [24. 05. 2022. red.] 1741. pants, otrā daļa.

65 Satversmes tiesas 2021. gada 19. februāra spriedums lietā Nr. 2020-23-01, 11.3 p.

66 ECT 26. 04. 1979. spriedums lietā *The Sunday Times v. The United Kingdom*, (iesniegumu Nr. 6538/74), 49. rindkopa.

67 Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencija. Parakstīta Romā 04. 11. 1950. [24. 05. 2022. red.]

Problēmas saskatāmas arī pienākumā zināt tiesības. Jānorāda, ka šai prezumpcijai ir būtiska atšķirība no citām likumos ietvertajām. Citas prezumpcijas, piemēram, «Paziņošanas likuma»⁶⁸ 8. panta otrā daļa «Dokuments, kas paziņots kā vienkāršs pasta sūtījums, uzskatāms par paziņotu astotajā dienā no dienas, kad tas iestādē reģistrēts kā nosūtāmais dokuments», nosaka pieņēmumus, kas vairumā gadījumu atbildīs patiesībai. Tad prezumpcija vien ievieš lielāku precizitāti gadījumos, kad par faktu ir strīds. Tāpat ir ar Civillikuma 994. pantā ietverto prezumpciju: «Par nekustama īpašuma īpašnieku atzīstams tikai tas, kas par tādu ierakstīts zemes grāmatās». Savukārt pieņēmums, ka persona zina visus tiesību aktus, ir garantēti aplams, un šāda prasība ir fiziski neizpildāma, kā aprēķināts iepriekšējā apakšnodalā. Draudi tiesiskajai sistēmai nevar būt attaisnojums acīmredzami netaisnīgai prezumpcijai, attaisnojums prasībai darīt neiespējamo. Ir jāmeklē risinājums, kas saglabātu gan šo sistēmu, gan ņemtu vērā personas praktiskās iespējas.

Visbeidzot, personai neaptverams normatīvo aktu daudzums kopā ar pienākumu tos pārzināt rada priekšnoteikumus selektīvai likuma piemērošanai, policejiskai valstij. Kā piemēru var minēt «Alkoholisko dzērienu aprites likuma»⁶⁹ 9. panta trešo daļu: «Personai, kurai nav šā likuma 3. panta pirmajā vai septītajā daļā noteiktās licences, aizliegts: ... 2) uzglabāt un pārvadāt vairāk par 50 litriem alus bez tā iegādi apliecinoša attaisnojuma dokumenta.» Tātad jebkurš alus kolekcionārs Latvijā, kurš uzglabā vairāk par 50 litriem alus, bet nekrāj čekus, pārkāpj likumu. Ne publiski, ne privāti nav izskanējusi informācija, ka kāds par to būtu saņēmis administratīvo sodu, taču tāda iespēja pastāv. Tātad pēc Valsts policijas darbinieka ieskatiem personiskas nepatikas vai citas netiesiskas motivācijas dēļ ir iespēja uzlikt sodu šādai fiziskai personai līdz simt četrdesmit naudas soda vienībām⁷⁰. Kaut arī alus kolekcionēšana ir izplatīta (alus pagrabi, līdzīgi kā vīna pagrabi) un nerada nevienam kaitējumu, personai nebūs iespēju apstrīdēt sodu, ne pamatojoties uz likuma nezināšanu, ne faktu, ka citi par to netiek sodīti («tiesiskās vienlīdzības princips nerada tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi, ja salīdzināmā situācija ir prettiesiska»⁷¹). Kā līdzīgu piemēru var minēt aizliegumu sievietēm Francijā valkāt bikses, kas bija spēkā no 1800. gada 17. novembra līdz 2013. gadam, kad likums tika atcelts. Lai arī praksē tas pēdējos gadu desmitus netika piemērots, tomēr formāli atriebīgs vai īgns policists par to varēja uzlikt sodu⁷².

68 Paziņošanas likums: LV likums. Pieņemts 16. 06. 2010. [24. 05. 2022. red.]

69 Alkoholisko dzērienu aprites likums: LV likums. Pieņemts 22. 04. 2004. [24. 05. 2022. red.]

70 Ibid, 14. panta astotā daļa.

71 Levits E. Par tiesiskās vienlīdzības principu. Par līdztiesību likuma un tiesas priekšā, un diskriminācijas aizliegumu. Par Satversmes 91.pantu. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/74628> [aplūkots 24. 05. 2022.]

72 B. a.: Paris women finally allowed to wear trousers. Pieejams: <https://www.bbc.com/news/world-europe-21329269> [aplūkots 24. 05. 2022.]

3. RISINĀJUMI TIESĪBU ZINĀT SAVAS TIESĪBAS NODROŠINĀŠANAI

3.1. Tiesību atrodamības uzlabošana

Lai uzlabotu tiesību atrodamību kā publiskās pieejamības komponenti, ir iespējamas vairākas pieejas. Pirmā būtu normatīvo aktu apjoma būtiska samazināšana. Negatīvās sekas to skaita eksplozijai, jeb normu plūdiem kā hiperregulācijas⁷³ (vizuāls piemērs 2. pielikumā) izpausmei, tiesību zinātnieki ir saskatījuši jau sen, un piedāvājuši tam risinājumus. Piemēram, Tomass Džefersons 1789. gada 6. septembra vēstulē⁷⁴ Džeimsam Medisonam izteica radikālu ideju, ka visiem likumiem, tajā skaitā konstitūcijai, būtu nepieciešams 19 gadu termiņš, pēc kura tie automātiski zaudētu spēku. Tālāk jau būtu nākamo paaudžu lēmums, vai šādu likumu atjaunot esošajā formā, vai pārveidot, vai arī pēc tā ir pilnībā zudusi vajadzība. Viņš saskatīja būtisku atšķirību automātiskā likumu dzēšanā un iespējā tos atcelt, jo pēdējā var būt apgrūtināta likumdevēja inerces vai korumpētības dēļ. Piedāvājuma pamatā ir arī doma, ka mirušie nevaldīs pār dzīvajiem, proti, katrai paaudzei ir jārada sev piemēroti likumi, nevis jāpakļaujas iepriekšējo diktātam. Ideja netika realizēta kā pārāk ideālistiska. Kritiski vērtējot, paredzams, ka praksē tas izpaustos kā likumdevēja laika tērēšana, nepārtraukti pagarinot likumu derīguma termiņus.

Līdzīga ideja ir ieviest maksimālo likumu skaitu — ja likumdevējs uzskata, ka nepieciešams pieņemt jaunu likumu, tad tam ir jāatceļ kāds cits. Skaidrs, ka arī šāds ierobežojums būtu viegli apejams, un novestu pie esošo likumu uzblīšanas ar daudziem nesaistītu tēmu papildinājumiem. Kopumā pieejas, kas hiperregulāciju un normu plūdus cer ierobežot, pieņemot pret to jaunus likumus, vērtējama kā ironiska. Te vietā ir A. Einšteina atziņa, ka problēma nav atrisināma tajā pašā domāšanas līmenī, kurā tā ir radīta.

Otrs risinājumu paveids būtu augstākas prasības juridiskajai tehnikai un savaldība tieksmē pēc jauna regulējuma katrā jaunā situācijā, tā vietā mācot tiesību piemērotājus izmantot jau esošās tiesības. Kā norādīts Tieslietu ministrijas 2014. gadā informatīvajā ziņojumā⁷⁵, regulējums jāveido lakonisks, jāizmanto ģenerālklausulas, priekšroka jādod jēdzieniem ar augstu

73 Osipova S. Satversmes tiesas priekšsēdētājas vietnieces Sanitas Osipovas uzruna rakstu krājuma «Vispārējie tiesību principi: tiesiskā drošība un tiesiskā palāvība: Valsts pārvalde. Bizness. Jurisprudence» atvēršanā. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-vietnieces-sanitas-osipovas-uzruna-rakstu-krajuma-visparejie-tiesibu-principi-tiesiska-drosiba-un-tiesiska-palaviba-valsts-parvalde-business-jurisprudenc/> [aplūkots 24. 05. 2022.]

74 To James Madison from Thomas Jefferson, 6 September 1789. Pieejams: <https://founders.archives.gov/documents/Madison/01-12-02-0248> [aplūkots 24. 05. 2022.]

75 Informatīvais ziņojums «Priekšlikumi ārējo normatīvo aktu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai»; Pieejams: http://tap.mk.gov.lv/doc/2015_01/TMInfo_210814_VP7.1739.docx [aplūkots 24. 05. 2022.]

juridisku abstrakciju, un tādā veidā tiesību piemērotājiem būs lielāka elastība to piemērošanai iepriekš nepieredzētās situācijās. Iespēja izteikties lakoniski ir augstu vērtēta vienmēr, ne velti pats jēdziens cēlies no Lakonijas (Spartas) iedzīvotāju paraduma runāt īsi un skaidri. Tādu principu piemērošana nav vienkārša, jo prasa paaugstinātu intelektuālo piepūli un spējas, kā norādījis Marks Tvens slavenajā citātā «Man nebija laika uzrakstīt īsu vēstuli, tāpēc rakstu garu». Valsts kancelejas, Tieslietu ministrijas, Labklājības ministrijas un Ārlietu ministrijas kopīgajā izdevumā «Normatīvo aktu projektu izstrādes rokasgrāmata»⁷⁶ ir plašāki ieteikumi — nedublēt normas dažādos aktos, izvairīties no kazuistiska regulējuma, izteikties viennozīmīgi, terminiem nelietojot sinonīmus pārprastas stilistiskās elegances dēļ, utt. Jāpatur prātā, ka ar augsta abstrakcijas līmeņa normām ne vienmēr var iztikt, ir nepieciešams arī detalizēts, kazuistisks regulējums — piemēram, ne no pamatnormas, ne no Satversmes nav iespējams izsecināt, pa kuru ceļa pusi Latvijā būtu jāorganizē transportlīdzekļu kustība. Tas ir likumdevēja izšķiršanās jautājums, jo Satversmei atbilstoša būtu gan labā, gan kreisā puse.

Vērts arī atzīmēt, ka lakoniskas normas ar augstu juridisko abstrakciju var mazināt to saprotamību — ko iegūstam īsumā, pazaudējam uztveres vieglumā. Tomēr ir arī reizes, kad iespējams regulējumu izteikt vienlaikus gan īsāk, gan uztveramāk. Piemēram, «Arodbiedrību likuma»⁷⁷ 7. panta otrā daļa ir gara un grūti uztverama: «Uzņēmuma arodbiedrības dibinātāju skaits nevar būt mazāks par 15 vai mazāks par vienu ceturtdaļu no uzņēmumā strādājošo kopskaita, kura savukārt nevar būt mazāka par pieciem strādājošajiem.» To pašu varētu pateikt īsāk un saprotamāk: «Minimālais arodbiedrības dibinātāju skaits ir 1/4 no uzņēmumā strādājošo kopskaita, bet mazākais 5 un lielākais 15.»

Trešā pieeja ir bezmaksas juridiskās palīdzības sniegšana, kā arī personu izglītošana, informējot tās par viņu tiesībām. Arī šī pieeja nav jaunums, par to jau iestājās Vasīlijs Sinaiskis starpkaru periodā: «Saprotams, juridiskās palīdzības institutam jābūt pēc iespējas plašākam, lai palīdzētu tiesiskās darīšanās sevišķi mazturīgiem. Šai nolūkā pašvaldībām pēc iespējas plašāk jānostāda bezmaksas palīdzība, vai vismaz jādod tā par zemu maksu. Tādā ceļā principa par likumu nezināšanu, netaisnība lielā mērā būs mazināta. Bez tam, visās skolās, arī uz laukiem, tiesību pasniegšanai jāierāda pienācīga vieta, jo bieži cilvēkiem klājās ļauni, ja tie nezin viselementārākos tiesību pamatus.»⁷⁸

76 Normatīvo aktu projektu izstrādes rokasgrāmata. Pieejams: <https://tai.mk.gov.lv/book/1/chapter/23> [aplūkots 24. 05. 2022.]

77 Arodbiedrību likums: LV likums. Pieņemts 06. 03. 2014. [24. 05. 2022. red.]

78 Sinaiskis V. 1929. (Tekstā saglabāta oriģinālā pareizrakstība.)

Gan juridiskās tehnikas un līdz ar to normatīvo aktu kvalitātes uzlabojumi, gan tiesību piemērotāju un ierēdņu kvalifikācijas celšana⁷⁹, gan sabiedrības izglītošana ir uzteicami pasākumi, kas noteikti ir jāveic, un tie novedīs pie tiesiskās atmosfēras uzlabojumiem. Taču, reālistiski novērtējot situāciju, skaidrs, ka tas var tikai palēnināt normatīvo aktu skaita pieaugumu, nevis to apstādināt vai pat pavērt pretējā virzienā. Sabiedrības komplicētība tikai pieaugs, un pašreiz cilvēka spējām neaptveramais tiesību apjoms kļūst tikai neaptveramāks. Tiesību zināt nodrošināšanai nepieciešams cits, radikālāks risinājums.

3.2. Automatizācija juridiskās palīdzības sniegšanā

Tehnoloģiskās attīstības dēļ vēstures gaitā ir atmirušas daudzas profesijas, jo nodarbināt tajās cilvēkus izrādījies ekonomiski neizdevīgi, salīdzinot ar jaunizveidotajām ierīcēm to pašu funkciju veikšanai. Ir izplatīts, taču maldīgs uzskats, ka automatizācija skārusi tikai fiziska darba veicējus, savukārt intelektuālā darba darītāji no tās ir pasargāti — nezaudēs konkurencē ar datoru vai robotu. Realitāte ir atšķirīga. Īpaši viegli automatizējamas ir tās jomas, kur darbs ir rutīnas, identisku vai līdzīgu darbību atkārtošana, neatkarīgi no tā, vai tas ir fizisks vai intelektuāls. Savukārt darbs, kurā ir nepieciešama izdoma, radošums un atšķirīga pieeja katram jaunam uzdevumam, automatizācijai pakļaujas daudz mazāk.⁸⁰ Līdz ar to, piemēram, transportlīdzekļu komplektēšana rūpnīcā vai līgumu sastādīšana advokāta birojā ir darbs, ko vienkārši uzdot robotam vai datoram, bet santehniķis, kas novērš avārijas situācijas vai advokāts, kas izstrādā oriģinālu aizsardzības stratēģiju komplicētās lietās, var neuztraukties par darba zaudēšanu — vismaz pagaidām.⁸¹

Automatizācija jau ir uzsākta juridiskās palīdzības sniegšanas jomā. Populārākais tāda veida rīks *DoNotPay*⁸² darbojas, tēršanās režīmā uzdodot lietotājam secīgus jautājumus, līdz pilnībā noskaidro lietas apstākļus. Izmantojot šādi iegūto informāciju, rīks izveido dokumentu, ko lietotājs var tālāk izmantot savu tiesību aizstāvībā. Sākotnēji *DoNotPay* bija paredzēts tikai tam, lai apstrīdētu sodus par nepareizu auto novietošanu stāvvietā. Laika gaitā tam ir pievienota funkcionalitāte, lai izveidotu kompensācijas pieprasījumus aviosabiedrībām par lidojumu

79 Apse D. Kazuistikas nozīme Latvijas tiesību teorijā un vēsturē. *Likums un Tiesības*, Nr. 6 (106), 2008, 177.–189. lpp.

80 Frey C. B., Osborne M. A. *The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation? Technological Forecasting and Social Change*, Volume 114, January 2017, pp. 254-280.

81 Levy R., Remus D. *Can Robots be Lawyers? Computers, Lawtters, and the Practice of Law*. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2701092 [aplūkots 24. 05. 2022.]

82 *DoNotPay* — *The World's First Robot Lawyer* Pieejams: <https://donotpay.com> [aplūkots 24. 05. 2022.]

atcelšanu un kavēšanos (pamatojoties uz Regulu 261/2004⁸³), pieprasītu atmaksu no pārdevējiem un pakalpojumu sniedzējiem līguma neizpildes gadījumā, izbeigtu līgumus, pieprasītu garantijas servisu iegādātajām precēm, saņemtu kompensāciju par miesas bojājumiem un veiktu desmitiem citu uzdevumu, kuriem tradicionāli būtu noderīga jurista palīdzība. Ar pilnu rīka prasmju sarakstu iespējams iepazīties *DoNotPay* interneta vietnē.⁸⁴

Pēc līdzīga 'jautājums-atbilde' principa strādājošas sistēmas jau ir ieviestas arī Latvijas Republikas valsts pārvaldē. Piemēram, Valsts ieņēmumu dienesta Elektroniskās deklarēšanās sistēmā (VID EDS) ir pieejamas veidlapas, kurās, atbildot uz secīgiem jautājumiem, iespējams noskaidrot, vai personai ir jāmaksā iedzīvotāju ienākuma nodoklis par kapitāla pieaugumu, pārdodot nekustamo īpašumu (skat. 3. pielikumu). Tādā veidā personai iespējams noskaidrot savus pienākumus, neiedziļinoties komplicētajās likuma «Par iedzīvotāju ienākuma nodokli» normās.⁸⁵

Tāda veida sistēmu izveidošana nav tehnoloģiski sarežģīta, vien darbietilpīga. Informācijas izprasīšana pēc iepriekš noteikta algoritma neprasa augstu inteliģences līmeni, tas ir bijis iespējams gadu desmitiem.

Kvalitatīvu lēcīnu sistēmu iespējās ir nodrošinājuši mākslīgā intelekta attīstībā pēdējā desmitgadē. Pirms apspriežam mākslīgā intelekta izmantošanu juridiskās palīdzības sniegšanai, jāvienojas, kas ar to domāts, jo tā nozīmes robežas ikdienas lietojumā ir izplūdušas. Vispārīgākā mākslīgā intelekta definīcija nosaka, ka tas ir jebkura ne-bioloģiska ierīce, kas uzvedas inteliģenti. Lai izprastu, vai ierīce izrāda šādas pazīmes, Alans Tjūrings iztēlojās pārbaudi, ko tagad dēvē par Tjūringa testu. Ja sarakstē tērzēšanas režīmā vidusmēra cilvēks neatšķir, vai atbild cits cilvēks vai automātiska sistēma, tad var uzskatīt, ka sistēma ir mākslīgais intelekts. Tomēr tests ir pārāk pielaidīgs, jo tad par inteliģentu jāuzskata jau 1966. gadā Veizenbauma radītā programma ELIZA⁸⁶. Tā sarunu biedram lika noticēt, ka viņš tērzē ar dzīvu cilvēku, kaut patiesībā neko saturīgu neatbildēja — vien atkārtoja cilvēka paša teikto ar modifikācijām. Pašlaik interneta vidē ir atrodamas vairākas ELIZA tiešsaistes versijas, ar kurām iespējams patērzēt.⁸⁷

83 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 261/2004 (2004. gada 11. februāris), ar ko paredz kopīgus noteikumus par kompensāciju un atbalstu pasažieriem sakarā ar iekāpšanas atteikumu un lidojumu atcelšanu vai ilgu kavēšanos un ar ko atceļ Regulu (EEK) Nr. 295/91. Pieņemta 11. 02. 2004. [24. 05. 2022. red.]

84 DoNotPay Community. Pieejams: <https://donotpay.com/learn/#start> [aplūkots 24. 05. 2022.]

85 Par iedzīvotāju ienākuma nodokli: LV likums. Pieņemts 11. 05. 1993. [24. 05. 2022. red.]

86 Weizenbaum J. ELIZA: A computer program for the study of natural language communication between man and machine. *Communications of the ACM*, 1966, 9, pp. 36-45.

87 Piemēram, ELIZA: The Internet's automated psychotherapist. pieejams: <http://eliza.botlibre.com> [aplūkots 24. 05. 2022.]

Tāpēc mūsdienās mākslīgā intelekta definīcijā tomēr ietverts, ka mākslīgais intelekts ir tāda ierīce, kas sasniedz noteiktus mērķus, reaģējot uz vides kairinājumiem⁸⁸.

Par mākslīgo intelektu neuzskata sistēmas, kuras darbojas pēc determinētiem, zināmiem algoritmiem, un tāpēc sasniedz paredzamus mērķus, pat ja šie algoritmi ir sarežģīti, kā piemēram iepriekš minētais komplicētais *DoNotPay* vai vienkāršā VID EDS sistēma. Zinātniski nekorekti mākslīgā intelekta termins tiek lietots mārketingā, kur pat triviālākās informācijas tehnoloģiju sistēmas ažirotāžas un lielākas vērtības iespaida radīšanai mēdz nosaukt par mākslīgo intelektu, tā radot jucekli šī termina izpratnē ikdienas valodā.

Pašlaik mākslīgā intelekta risinājumi visbiežāk izmanto mašīnmācīšanās pieeju, veidojot neironu tīklus. Šie tīkli vienkāršoti imitē bioloģisko smadzeņu darbību neironu līmenī. Neironu tīkli tiek trenēti (apmācīti) ar lielu datu apjomu, ka pēcāk tie inteligenti reaģē uz jauniem datiem. Šādus neironu tīklus izmanto runas atpazīšanas, mašīntulkošanā, attēlu atpazīšanā un ģenerēšanā un līdzīgiem mērķiem. Pēc iedalījuma tās ir **specializētās mākslīgā intelekta** sistēmas, jo radītas konkrēta uzdevuma risināšanai. Savukārt **universālas mākslīgā intelekta** sistēmas līdzīgi kā cilvēka smadzenes spētu risināt jebkuru tām sniegto uzdevumu. Pašreizējais cilvēces tehnoloģiskās attīstības līmenis ir tāls no tā, lai izveidotu universālā mākslīgā intelekta sistēmas.

Specializētās mākslīgā intelekta sistēmas jau tiek izmantotas juridiskajā praksē, lai analizētu lielus dokumentu apjomu, veidotu kopsavilkumus⁸⁹, prognozētu lietu iznākumus, īstenotu 'Pazīsti savu klientu' principu, veidotu līgumu sagataves.⁹⁰ Virtuālie asistenti ir arī populāri kā mobilo tālrunu un saistīto ierīču lietošanas palīgi, piemēram, *Apple* veidotais *Siri*, *Samsung* — *Bixby*, *Yandex* — *Alice*, *Amazon* — *Alexa*, *Microsoft* — *Cortana*, *Google* — *Google Assistant* un citi.

Latvijas valsts pārvaldē mākslīgā intelekta sistēmas tiek izmantotas, lai darbinātu virtuālos asistentus vārdā *Zintis*⁹¹, kas jau pieejami vismaz 44 valsts un pašvaldību interneta vietnēs.⁹² Mākslīgā intelekta loma šo asistentu darbībā ir tajā, ka tie spēj apstrādāt ikdienas valodā uzdotus

88 Poole D., Mackworth A., Goebel, R. *Computational Intelligence: A Logical Approach*. New York: Oxford University Press, 1998, p. 1.

89 Piemēri mākslīgā intelekta spējai veidot kopsavilkumus atrodami interneta vietnēs: <https://sassbook.com/ai-summarizer>, <https://quillbot.com/summarize>, <https://www.intellippt.com> [aplūkotas 24. 05. 2022.]

90 Devin Partida: *How AI is Being Used in Law*. Pieejams: <https://www.datamation.com/artificial-intelligence/ai-in-law/> [aplūkots 24. 05. 2022.]

91 B. a.: *Virtuālais asistents: Zintis*. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/virtualais-asistents-zintis> [aplūkots 24. 05. 2022.]

92 B. a.: *Mākslīgais intelekts jau 44 valsts iestāžu mājaslapās*. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/jaunums/maksligais-intelekts-jau-44-valsts-iestazu-majaslapas> [aplūkots 24. 05. 2022.]

jautājumus un piemeklēt atbilstošas atbildes, ņemot vērā iepriekš uzkrāto informāciju apmācības laikā. Šāda asistenta ieviešana ir vērtējama pozitīvi, tomēr jāatzīst, ka Zintis ir savas attīstības pirmsākumos — nav skaidri definēts, uz kāda veida jautājumiem tas ir gatavs atbildēt, atbildes uz jautājumiem reizēm sniedz neatbilstošas jautājumam, un ir diezgan viegli sasniegt viņa spēju robežu (tērzēšanas piemērs apskatāms [4. pielikumā](#)).

Paredzot mākslīgā intelekta arvien plašāku izmantošanu, tiek domāts arī par ētiskajiem aspektiem. 2018. gada 3. un 4. decembrī tiesiskuma efektivitātes izvērtēšanas komisija pieņēma Eiropas Ētikas hartu par mākslīgā intelekta izmantošanu tiesu sistēmās un vidē⁹³.

3.3. Likumzinis — mākslīgā intelekta juridiskās palīdzības sniedzējs

Lai radikāli uzlabotu iespēju īstenot Tiesību zināt, kā arī novērstu netaisnību, kas var rasties no pienākuma zināt likumus, piedāvāju izveidot mākslīgā intelekta sistēmu, kas jebkuram Latvijas iedzīvotājam sniegtu atbildi par viņa tiesībām. Šī darba ietvaros to dēvēšu par **Likumzini**. Likumzinim jābūt valsts veidotam un uzturētam, jo, kā iepriekš norādīts, Satversmes 90. pantā ietvertā tiesība paredz «valsts pienākumu radīt mehānismu, kas nodrošina personu informētību par tiesisko regulējumu un tā saturu»⁹⁴.

Likumziņa darbības princips būtu līdzīgs citiem virtuālajiem asistentiem, bet ar skaidri definētu funkcionālo apjomu (*scope*) — sniegt juridisko palīdzību konsultācijas veidā, nodrošinot Tiesību zināt. Darbības princips būtu iespēja aprakstīt situāciju un uzdot jautājumu par personas tiesībām tajā. Vajadzības gadījumā Likumzinis uzdotu pretjautājumus, lai precizētu apstākļus.

Likumziņa lietotnes lietotāja saskarnes prototips apskatāms [5. pielikumā](#). Likumzinim jābūt pieejamam gan mobilā tālruņa lietotnes, gan interneta vietnes veidā, lai nodrošinātu maksimālu pieejamību. Informācijas ievadei jābūt iespējamai gan rakstiski (arī vieglajā valodā), gan runas veidā. Arī atbildes jābūt iespējai saņemt runas veidā, lai nodrošinātu pieeju vājredzīgajiem.

Cik tehnoloģiski reālistiska ir Likumziņa izveide? Runas atpazīšana, teksta analīze un tā būtiskāko elementu, jēgas identificēšana ir jomas, kurās ar mākslīgā intelekta palīdzību ir sasniegts ievērojams progress. Lai arī rezultāti vēl nav ideāli, tomēr tie tuvojas cilvēka spēju līmenim. Latvijā Kultūras informācijas sistēmu centrs sadarbībā ar SIA Tilde ir izveidojuši platformu Hugo.lv⁹⁵, kas brīvi pieejama jebkuram Latvijas iedzīvotājam, lai izmantotu runas

93 CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment> [aplūkots 24. 05. 2022.]

94 Satversmes tiesas 2019. gada 21. februāra spriedums lietā Nr. 2018-10-0103, 13.1. p.

95 Valsts pārvaldes valodas rīki. Pieejams: <https://hugo.lv/lv> [aplūkots 24. 05. 2022.]

atpazīšanas, tulkošanas un citas mākslīgā intelekta funkcijas. Tā būtu izmantojama arī Likumziņa izveidē, šī funkcionalitātes daļa ir iespējama jau tagad.

Komplicēta projekta daļa, monumentāls darbs būs visu normatīvo aktu nodošana Likumziņa rīcībā. Datoriem nesagādā problēmas liela informācijas apjoma nolasīšana. Sarežģītais aspekts būs šīs informācijas integrēšana sistēmā ar tādu precizitāti un 'izpratnes' līmeni, lai Likumzinis spētu izlobīt likumos ietvertās normas. Ne mazāk grūta daļa būs Likumziņa apmācība, lai tas spētu lietotāja sniegtajiem faktiskajiem apstākļiem pielasīt atbilstošās normas, proti, veiktu subsumpciju⁹⁶. Precīza šādas projekta iespējamības analīze, veicamā darba apjoms un termiņi ir atsevišķa pētījuma vērts, turklāt darba grupā. Optimistiskā vērtējumā tehnoloģiskā attīstība šāda līmeņa projekta realizācijai būs sasniegta pēc 5–10 gadiem. Var piesardzīgi iebilst, ka tik apjomīga sistēma jau vairs nav tīrs specializētais mākslīgais intelekts, bet satur universālā mākslīgā intelekta iezīmes. Iespējams, taču tas nav arguments, lai apgalvotu, ka sistēma ir neiespējama — cilvēka smadzenes kā fizisks objekts nav tik unikāls, lai tā funkcijas nevarētu simulēt ar mehānisku ierīci. Agri vai vēlū tiks izveidots arī universālais mākslīgais intelekts.

Nozīmīgs jautājums būs Likumziņa ieteikumu tiesiskais svars. Vai persona var paļauties, ka, rīkojoties atbilstoši tam, ko iesaka Likumzinis, netiks pārkāpts likums? Vai arī Likumziņa veidotāji, tas ir, valsts, neuzņemas atbildību par Likumziņa teiktā sekām? Neapšaubāmi, ka izstrādes un testēšanas laikā, kurš būs ilgs, būs nepieciešama šāda atruna. Tomēr galējam mērķim jābūt tādām, ka precīza sekošana Likumziņa norādēm nevar novest pie sankcijām no valsts puses. Te varētu veidot analogiju ar «Administratīvā procesa likuma» 9. nodaļā paredzētu uzziņu⁹⁷. Atbilstoši regulējumam, personai ir tiesības no iestādes saņemt uzziņu par savām tiesībām, ja persona apraksta situāciju, kurā nonākusi. Rīkojoties atbilstoši šai uzziņai, persona nevar saņemt nelabvēlīgu administratīvo aktu, pat tad, ja iestāde pēc tam secina, ka uzziņā apsolītais bija nepareizs. Pēc būtības Likumziņa ieteikums būtu tā pati uzziņa, tikai visās tiesību jomās, ne tikai administratīvajās tiesībās. Šāds princips būs vienkārši realizējams personas attiecībās ar valsti, grūtāk — civiltiesiskās attiecībās starp privātpersonām. Iespējami gadījumi, kad vairākas personas, rīkojoties atbilstoši pretrunīgiem Likumziņa ieteikumiem, nonāks situācijā, kurā kāda neizbēgami cieš zaudējumus. Piemēram, Likumzinis kopīpašuma domājamās daļas atsavinātājam un pircējam nepasaka, ka otram kopīpašniekam ir pirmpirkuma tiesības. Pēc noslēgta darījuma otrs kopīpašnieks vērsas pie Likumziņa, un tas viņam iesaka izlietot izpirkuma tiesību. Pirmais pircējs līdz ar to ir cietis zaudējumus — notāra pakalpojumu izmaksas, iespējams arī citus. Šādā gadījumā būtu jāparedz valsts atbildība.

«Administratīvā procesa likumā» ir paredzēti izņēmumi, kad princips par paļaušanos uz uzziņu nedarbojas. Tāds ir apzināti nepatiesu ziņu sniegšana, kukuļošana, spaidi, draudi un citas

96 Neimanis J. 2004. 138. lpp.

97 Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts 25. 10. 2001. [24. 05. 2022. red.] 9. nodaļa.

sodāmas darbības. Līdzīgi izņēmumi būtu paredzami arī Likumziņa ieteikumiem, kukuļošanas un spaidu vietā gan liekot mēģinājumus tehniski ietekmēt Likumziņa darbību. Lai izvairītos no absurdām situācijām, jāparedz arī, ka uz Likumziņa ieteikumu nevar paļauties tad, ja tā nepareizība ir tik acīmredzama, ka vaicātājam tā bija jāapzinās — līdzīgi kā noteikts APL 86. pantā par adresātam labvēlīga prettiesiska administratīvā akta atcelšanas iespējām. Šāda piebilde diemžēl ir nepieciešama, ņemot vērā daudzu cilvēku tieksmi akli sekot rakstītajam, īpaši, ja tas nāk no autoritātes. Bukovskis to ironiski apspēlē dzejolī «Likums»: «.. un viņš sagatavoja virvi un es teicu / ko tas nozīmē? / un viņš teica — tas ir apstiprināti, konstitucionāli, vairākums nobalsoja par / un viņš sasēja manas rokas man aiz muguras un pavēra cilpu ..».⁹⁸

Noslēdzot nodaļu, secināms, ka Likumziņa izveide būtiski mainītu situāciju Satversmes 90. panta īstenošanā, padarot iespējamu bez maksas un operatīvi gūt ieskatu visās savās tiesībās — iespēja, kas paradoksālā kārtā līdz šim cilvēces attīstības gaitā ir mazinājusies. Nenovērtējams Likumzinis būtu situācijās, kad normatīvais regulējums strauji mainās, piemēram, kā tas bija Covid-19 mājāsdes laikā, kad pat likumpaklausīgs un apzinīgs pilsonis nespēja izsekot, kādas ir viņa tiesības un pienākumi, kas ir atļauts, kas — aizliegts. Personas, kas vēlēties vēl padziļinātāku un precīzāku juridisko palīdzību, varēs par maksu izmantot komersantu izstrādātus konkurējošus Likumziņus, taču valsts nodrošinātajam jābūt bezmaksas. Izmantojot analogiju, varētu teikt — apgalvojumi, ka Tiesība zināt ir nodrošināta, jo personai ir iespēja sameklēt normas likumos vai saņemt juridisko palīdzību no lietpratēja, ir kā teikt, ka persona zina svešvalodu, jo var ieskatīties vārdnīcā vai par maksu vērsties tulku birojā blakus pilsētā. Savukārt Likumzinis tādā gadījumā būtu Bābeles zivs⁹⁹, kas operatīvi nodrošina tulkojumu. Kaut arī, formāli pieejot, tas nav gluži tas pats kā pašam zināt valodu, tomēr ievērojami labāk par citām alternatīvām.

3.4. Ieteikumi likumu uzlabotam pierakstam

Tradicionāli likuma adresāts ir bijis jebkurš valsts iedzīvotājs, līdz ar to likumi jāveido tā, lai tie būtu uztverami šai personai. Ņemot vērā izteikto piedāvājumu par Likumziņa izveidi, būtu lietderīgi turpmāk normatīvos aktus izstrādāt ar domu, lai tie būtu viegli uztverami arī mākslīgajam intelektam. Tekstu apstrādes jomā liela daļa mākslīgā intelekta izpētes koncentrējas uz neuzraudzīto mašīnmācīšanos (*unsupervised learning*), proti, teksts tiek ievadīts bez kādām papildus norādēm, kas tajā domāts un kā tas būtu jāanalizē. Tomēr uzraudzītā mašīnmācīšanās (*supervised learning*), kāda tā būtu, ja normatīvie akti tiktu izstrādāti, paturot prātā mākslīgo

98 Bukowski C. The People Look Like Flowers At Last. New York: Ecco, 2007, p. 287 (autora lasījumā pieejams <https://www.youtube.com/watch?v=qByWF30jKiw> [aplūkots 24. 05. 2022.])

99 Adams. D. The Hitchhiker's Guide to the Galaxy. New York: Pocket Books, 1981, p. 59.

intelektu kā vienu no adresātiem, sasniedz daudz labākus rezultātus.¹⁰⁰ Maksa par to ir lielāks darba apjoms, sagatavojot ievades datus, šajā gadījumā likumus. Ja veicamie uzlabojumi, padarot likumu uztveramāku datoram, vienlaikus padarīs to arī vieglāk saprotamu cilvēkam, ieguldītais darbs būs ieguvuma vērts. Tālāk vairāki ierosinājumi, kā labāk izmantot elektroniskās formas priekšrocības likumu izveidē, reizē padarot tās uztveramākas datoram.

Normas kā reference. Reizēm dažādos normatīvajos aktos ir iekļautas normas, kas izsaka vienu un to pašu. Piemēram, Satversmes 8. pants skan: «Tiesības vēlēties ir pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu.» «Saeimas vēlēšanu likuma»¹⁰¹ 1. pants ir gandrīz identisks: «Tiesības vēlēties ir Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu.» No vienas puses, tāda dublēšanās nav vēlama, jo palielina normu apjomu bez kāda ieguvuma, kā arī var radīt situāciju, ka, pamainot vienu normu, bet otru nē, normatīvo aktu kopums kļūst pretrunīgs. No otras puses, sagaidāms un vieglāk uztverams likums ir, ja informāciju par Saeimas vēlēšanām iespējams atrast vienuviet, «Saeimas vēlēšanu likumā». Risinājums būtu norma kā reference — iespēja ievietot likumā cita likuma normu, piesaistot to tā, ka to nevar labot otrajā likumā, savukārt labojot sākotnējā likumā, tā automātiski mainītos arī likumos, kur ievietota. Tas novestu pie interesantas situācijas, ka vienā likumā var būt dažāda hierarhiska līmeņa normas (konstitucionāla un likuma). Ja to norāda ar īpašu birku, tam nevajadzētu radīt sarežģījumus.

Tāpat varētu arī atrisināt domstarpības ap spēku zaudējušo «Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu»¹⁰². 2020. gada 1. jūlijā tika veikta tā dekodifikācija, proti, tajā esošās normas ar administratīvajiem pārkāpumiem un sodiem par tiem tika sadalītas pa nozaru likumiem. Arī šajā gadījumā ir pamatoti argumenti, kāpēc tā vajadzēja darīt — lai, skatot nozares likumu, uzreiz ir redzams, kādi pārkāpumi šī likuma jomā ir sodāmi, kāds ir sodu apmērs un kompetentā iestāde tos uzlikt. Tikpat pamatots ir arguments, ka šādiem sodiem būtu jābūt vienuviet, lai ar tiem ērti darboties un savstarpēji saskaņot. Risinājums būtu ietvert normas speciālajos likumos un papildus tam izveidot kodeksu, kurā kā references ievietot speciālo likumu atbilstošās nodaļas. Tādā veidā būtu apmierinātas gan kodifikācijas, gan dekodifikācijas atbalstītāju intereses. Mākslīgais intelekts, redzot norādi, ka norma ir kā reference, neanalizētu to dubulti.

Uzskatāmi nodalīts tiesiskais sastāvs un tiesiskās sekas. Ne vienmēr likumos ir skaidri nodalīts tiesiskais sastāvs un tiesiskās sekas. Reizēm tas ir noticis, nepievēršot uzmanību juridiskajai tehnikai, citos gadījumos — maldīgi uzskatot, ka teksta labskanīgumam un stilistiskai elegāncei būtu dodama priekšroka pār viennozīmību un vieglu uztveramību. Tādos gadījumos katrreiz, pielietojot attiecīgo normu, tiesnesim vai citai personai jātērē papildus laiks,

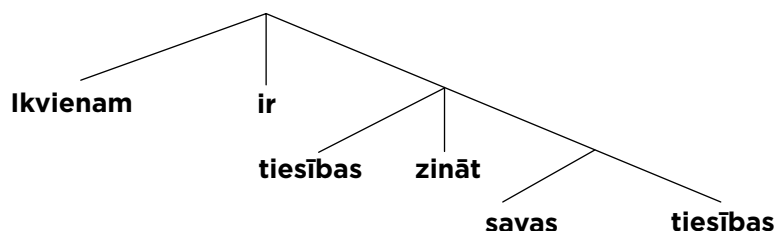
100 Bishop C. M. Pattern Recognition and Machine Learning. New York: Springer, 2006, p. 3.

101 Saeimas vēlēšanu likums: LV likums. Pieņemts 25. 05. 1995. [24. 05. 2022. red.]

102 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LV likums. Pieņemts 07. 12. 1984. [30. 06. 2020. red.]

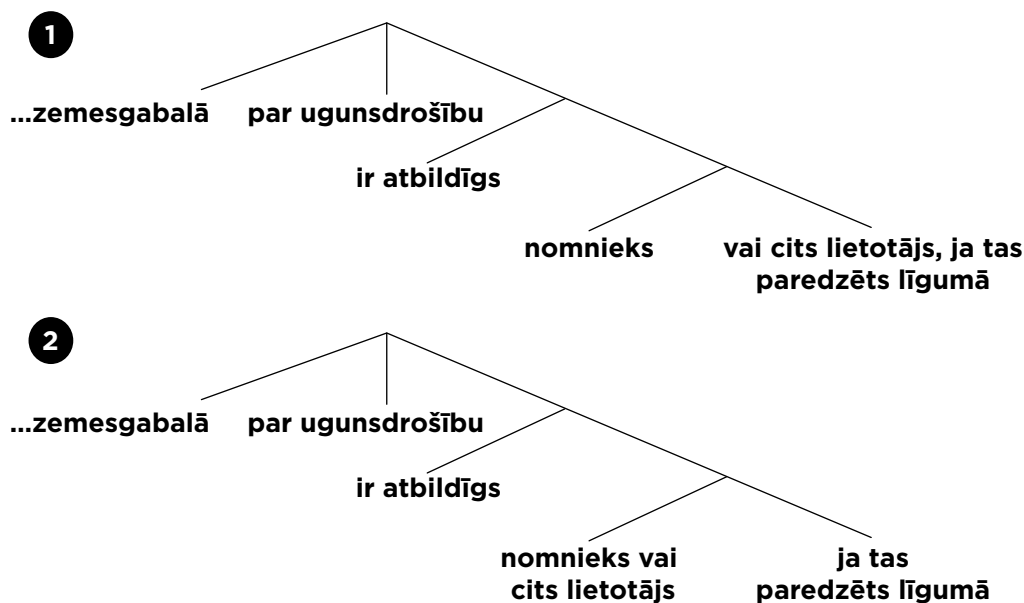
lai padziļināti izanalizētu un izprastu šo normu. Kā piemēru var minēt Civillikuma 2246. pantu: «Katram biedram jādalās ar citiem biedriem peļņā, kas pēc sava rakstura pienākas sabiedrības biedriem.» Standartizētākā «ja ..., tad ...» formā tā skanētu «Ja peļņa pēc sava rakstura pienākas sabiedrības biedriem, tad katram biedram tajā jādalās ar citiem biedriem.» Likumā tieši apzīmējot, kurš ir tiesiskais sastāvs un kuras — tiesiskās sekas, arī mākslīgajam intelektam būs vieglāk normu analizēt un veidot subsumpciju.

Normu sintaktiskā analīze. Lai saprastu jebkuru teikumu, cilvēks neapzināti veic tā sintaktisko analīzi¹⁰³, kuras rezultātā iegūst tā uzbūves koku. Satversmes 90. pantam tas šāds:

2. attēls. Satversmes 90. panta sintaktiskais koks

Tomēr nereti normas ir formulētas tā, ka sintaktiskā analīze nav veicama viennozīmīgi. Piemēram, «Ugunsdrošības un ugunsdzēsības likuma»¹⁰⁴ 9. panta pirmo daļu «...zemesgabalā par ugunsdrošību ir atbildīgs nomnieks (īrnieks) vai cits lietotājs, ja tas paredzēts līgumā» ir iespējams saprast divējādi, kā redzams 3. attēlā.

3. attēls. «Ugunsdrošības un ugunsdzēsības likuma» 9. panta pirmās daļas fragmenta sintaktiskā analīze (vienkāršības labad nav veikta līdz pilnīgai dekonstrukcijai)

103 Vairāk par sintaktisko analīzi skat. Rituma L., Saulīte B., Nešpore-Bērzkalne G. Latviešu valodas sintaktiski marķētā korpusa gramatikas modelis. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/vnf.10.16> [aplūkots 24. 05. 2022.]

104 Ugunsdrošības un ugunsdzēsības likums: LV likums. Pieņemts 24. 10. 2002. [24. 05. 2022. red.]

Citiem vārdiem sakot, palīgteikums ‘ja tas paredzēts līgumā’ var tikt attiecināts vai nu tikai uz ‘cits lietotājs’, vai uz ‘nomnieks (īrnieks) vai cits lietotājs’. Neapšaubāmi, ka viens vai otrs normas iztulkojums būtiski maina nomnieka pienākumu apjomu.

Likumdevēja pienākums būtu izvairīties no tādu konstrukciju veidošanas, bet tad, kad tas nav iespējams — skaidri norādīt, kāda ir teikuma sintaktiskā konstrukcija vai nu zīmējot sintakses koku, vai, izmantojot figūriekavas vai līdzīgus simbolus: «...zemesgabalā par ugunsdrošību ir atbildīgs nomnieks (īrnieks) vai {cits lietotājs, ja tas paredzēts līgumā}», vai arī iekrāsotus laukumus: «...zemesgabalā par ugunsdrošību ir atbildīgs nomnieks (īrnieks) vai cits lietotājs, ja tas paredzēts līgumā». Sintaktiskais marķējums novērsīs neskaidrības gan normas piemērošanā tiesā, gan analizējot to ar Likumzini.

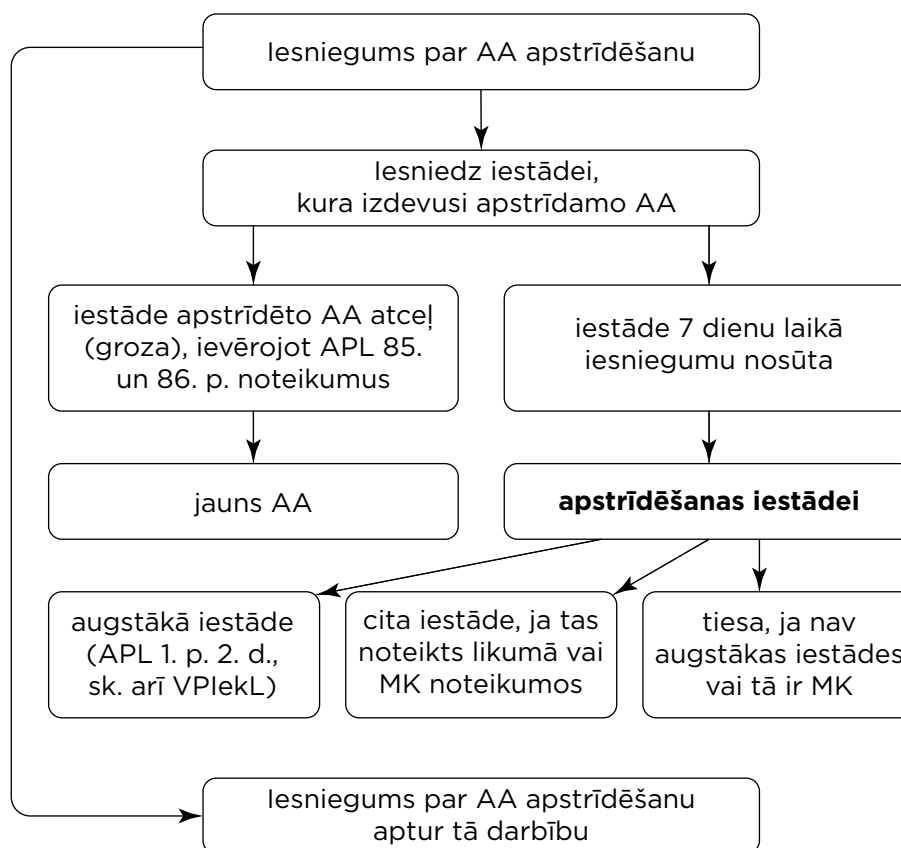
Terminu izcelšana. Pozitīvi vērtējama juridiskā tehnika, atbilstoši kurai likuma sākumā ar legāldefinīcijām tiek ieviesti termini, ko vēlāk lieto normu formulējumos. Tomēr bieži vien šo terminu garums un neskaidrās robežas rada pārpratumus. Gan personas, gan mākslīgā intelekta uztveres atvieglošanai normās būtu vēlams vizuāli norādīt, kuras no vārdkopām ir legāldefinīcijā definēti termini. Piemēram, «Segto obligāciju likuma»¹⁰⁵ 57. panta pirmā daļa tad izskatītos šādi «(1) Emitents nodrošina, ka seguma aktīvi vienmēr ietver tādus likvīdos aktīvus — finanšu līdzekļus vai finanšu instrumentus —, kuri ir pieejami, lai segtu segto obligāciju programmā noteiktās maksimālās kumulatīvās neto likviditātes izejošās naudas plūsmas turpmākās 180 dienas. Likvīdie aktīvi neiekļauj līdzekļus, kurus segto obligāciju sabiedrībai kā finanšu nodrošinājumu ir sniedzis atvasināto instrumentu līguma līgumslēdzējs.»

Vizuāli definētas normas. Iepriekš jau rakstīts, ka nav izslēgta iespēja normas definēt vizuāli, ne tekstuāli. Īpaši piemērots tāds normu veids būtu dažādu procesu (administratīvā, kriminālprocesa, civilprocesa) aprakstīšanai, ko cilvēkam ir vieglāk uztvert blokshēmu, ne teksta veidā. Ne velti ir no shēmām sastāvoši mācību līdzekļi, kas palīdz procesu apguvei¹⁰⁶, kāds redzams 4. attēlā.

105 Segto obligāciju likums: LV likums. Pieņemts 27. 05. 2021. [24. 05. 2022. red.]

106 Briede J., Ļubļina A, Groduma M., Meņģele L. Administratīvā procesa vispārīgie noteikumi un administratīvais process iestādē: shēmas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 59. lpp.

Apstrīdēšanas iestādes un apstrīdēšanas kārtība

4. attēls. Administratīvā akta apstrīdēšanas kārtības shēma. Attēls pārzīmēts no Briede J., Ļubļina A, Groduma M., Meņģele L., 2005., 59. lpp.

Ar būtiskiem precizējumiem (ko nozīmē bultas un citi blokshēmas elementu veidi) un izstrādājot to detalizētāk, šādu attēlu varētu izmantot likumā kā normu, ne tikai kā palīgmateriālu. Lai padarītu blokshēmu saprotamu Likumzinim, tai jābūt definētai arī tekstuālā formā. Ideja jau tiek izmantota citās sfērās — speciāla valoda UML (*Unified Modeling Language*) noder biznesa un citu procesu modelēšanai.¹⁰⁷

Birkas normu raksturošanai. Vēl viens paņēmieni, kas būtu izmantojams likumu teksta uztveramības uzlabošanai, būtu birkas. Ir situācijas, kad par kādu normu nav skaidrs, vai tā ir imperatīva vai dispozitīva. Būtu noderīgi, ja likumdevējs jau sākotnēji ar birkas palīdzību norādītu, vai norma ir dispozitīva vai imperatīva. Piemēram, Senāts ir spriedis, ka «Komerclikuma» 286. panta pirma daļa ir dispozitīva.¹⁰⁸

Tādā gadījumā normas attēlojums likumā būtu ar dispozitīvātes birku:

107 Vītoliņš V. Biznesa procesu modelēšana, izmantojot metamodelēšanas paņēmienus. Promocijas darba kopsavilkums, Rīga, 2007.

108 Augstākās tiesas 2010. gada 10. februāra spriedums lietā Nr. SKC-37.

286. pants. Akcionāru sapulces lēmuma atzīšana par spēkā neesošu

(1) Akcionāru sapulces lēmumu tiesa var atzīt par spēkā neesošu, ja: [D]

Noderīgas būtu arī birkas, kas references normām norāda, kāda līmeņa norma tā ir, piemēram, konstitucionāla, jo ietverta no Satversmes.

Tāpat birkas būtu izmantojamas, lai norādītu, vai likumā uzrādītās pazīmes ir kumulatīvas vai alternatīvas. Civillikuma 364.² pants ar aktivizētām birkām un kumulatīvām pazīmēm tad izskatītos tā:

364.² Personai, kurai ir garīga rakstura vai citi veselības traucējumi un kura nespēj saprast savas darbības nozīmi vai nespēj savu darbību vadīt, tiesa var nodibināt pagaidu aizgādību bez rīcībspējas ierobežojuma Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā, ja:

- 1) tas steidzami nepieciešams personas interesēs; [K]
- 2) traucējumi ir pārejoši; [K]
- 3) persona ar savu aktīvo darbību nespēj radīt sev kaitējumu. [K]

Bez uzskaitītajām neapšaubāmi ir vēl citas normu īpašības, ko būtu noderīgi norādīt ar birku palīdzību.

Automātisks soda summas aprēķins. Naudas sodu vienību ieviešana bija tālredzīgs solis, jo ļauj inflācijas gadījumā viegli un proporcionāli palielināt visus sodus vienlaikus. Tomēr no tā ir cietusi likumu uztveramība, jo personai papildus jāveic aprēķini. Ieteikums būtu ietvert likumā matemātisku formulu, kas automātiski attēlotu summu gan naudas vienībās, gan eiro. «Administratīvo sodu likums par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā»¹⁰⁹ 8. pants izskatītos šādi:

8. pants. Uzbrukums dienesta sunim vai zirgam vai tā darbības ietekmēšana

Par uzbrukumu dienesta sunim vai zirgam vai par traucēšanu, kavēšanu vai iespējas atņemšanu veikt tam uzdotās darbības piemēro brīdinājumu vai naudas sodu līdz četršimt naudas soda vienībām [2000 EUR].

Veicot grozījumus «Administratīvās atbildības likuma»¹¹⁰ 16. panta otrajā daļā, kur šobrīd noteikts, ka naudas soda vienība ir pieci eiro, sodu summas eiro visos likumos automātiski pārrēķinātos.

109 Administratīvo sodu likums par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā: LV likums. Pieņemts 07. 05. 2020. [24. 05. 2022. red.]

110 Administratīvās atbildības likums: LV likums. Pieņemts 25. 10. 2018. [24. 05. 2022. red.]

3.5. Ieteikto uzlabojumu ieviešanas sekas

Likumziņa ieviešana uzlabos Tiesību zināt īstenošanas iespējas. Vērtējot publiskās pieejamības kritēriju, tas sniegs radikālu uzlabojumu atrodamības apakškritērijā, nodrošinot tādu juridiskās palīdzības līmeni, kas tuvs ideālam — tā būs bez maksas, pieejama acumirkli un ar garantiju, ka nenovedīs pie sankcijām no valsts puses. Lai arī tas nav tik augsts kritērija izpildes līmenis, kā būtu pašrocīga visa tiesiskā regulējuma pārzināšana, tomēr atšķirība ir neliela, un jāreķinās ar realitāti — pieaugošās sabiedrības sarežģītības apstākļos personai pārzināt plašu nozari vairs nav un nebūs iespējama. (Piemēram, tiek uzskatīts, ka Anrī Puankarē 19. gadsimta beigās bija pēdējais cilvēks, kas pilnībā pārzināja visas matemātikas jomas.¹¹¹)

Vērtējot saprotamību, arī tajā Likumzinis sniegtu būtisku uzlabojumu, spējot nodrošināt konkrētus, viegli uzveramus un situācijai atbilstošus skaidrojumus par personas tiesībām un pienākumiem, pat ja normas, kuros tie balstās, ir sarežģītas. Paredzamības kritēriju Likumzinis neietekmētu, jo tā ir pilnībā atkarīga no likumdevēja rīcības. Likumzinis tikai spēs operatīvi informēt par normatīvo aktu izmaiņām.

Nozīmīga būtu Likumziņa ietekme uz tiesisko apziņu. Tiesiskā apziņa ir gan individuāla, gan kolektīva attieksme pret tiesību jautājumiem.¹¹² Latviešu tiesisko apziņu vēsturiskās pieredzes dēļ raksturo neticība valstij un likumam, uztvere, ka tas ir totalitārs, neizprotami funkcionējošs mehānisms, kas darbojas pretēji indivīda interesēm.¹¹³ Pastāv cerība, ka Likumzinis, padarot tiesību jomu caurspīdīgāku un paredzamāku, mazinātu tiesisko nihilismu¹¹⁴ un veicinātu veselīgākas tiesiskās apziņas ģenēzi.

Likumziņa ieviešanai pastāv arī riski. Kā norādīts iepriekš, nepareizu padomu sniegšana civiltiesību jomā var novest pie valsts atbildības. Būtiski jāvērtē arī personu nekritiska paļaušanās uz autoritāti, kas nodemonstrēta Milgrama eksperimentā, kura dalībnieki bija gatavi piemērot citiem elektrisko šoku ar 450 V spriegumu tikai tāpēc, ka eksperimenta vadītājs pavēlēja.¹¹⁵ Tāpēc jāseko, lai Likumziņa ieteikumi neatgādina pavēles, it īpaši jautājumos, kad iespējams nodarīt citam kaitējumu, piemēram nepieciešamās aizstāvēšanās situācijās.

111 Ginoux J. M., Gerini C. Henri Poincaré: A Biography Through the Daily Papers. Singapore: World Scientific Publishing, 2014, p. xiii.

112 Kaugia S. Structure of Legal Consciousness. *Juridica International. Law Review*, 1996, I, pp.16-20.

113 Osipova S. Latviešu juridiskā kultūra un tiesiskā apziņa. Grām: Latvieši un Latvija. III sējums. Sagatavojis autoru kolektīvs. J. Stradiņa zinātniskajā redakcijā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 151.—179. lpp.

114 Stradiņš J. Juristi un tiesiskā apziņa mūsu sabiedrībā. *Latvijas Vēstnesis*, 2000, Nr. 11/12. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/276> [aplūkots 24. 05. 2022.]

115 Milgram S. *Obedience to Authority; An Experimental View*. New York: HarperCollins, 1974.

Ieviešot Likumzini, atbilstošāka realitātei kļūtu prezumpcija par to, persona zina savas tiesības un pienākumus, tā mazinot šīs prezumpcijas netaisnīgumu.

Ņemot vērā Likumziņa darbības robežas — pēc situācijas apraksta sniegt informāciju par personas tiesībām — tas neaizvieto advokāta darbu, kura funkcijas ir daudz plašākas — veidot prasības pieteikumus, izvēlēties aizstāvības stratēģiju utt. Turklāt neapšaubāmi būs situācijas, īpaši Likumziņa darbības sākumā, kad tas nespēs sniegt atbildi. Tomēr Likumziņa pozitīvā ietekme varētu būt tāda, ka atvieglotu advokāta darbu, atbrīvojot no rutīnas uzdevumiem, no vērtējuma sniegšanas par triviālām situācijām, ļaujot koncentrēties uz komplicētākām. Tādā veidā Likumzini arī atvieglotu darbu piemēram LU JF Juridiskās palīdzības centram, jo pēc palīdzības nevērstos personas ar tipveida lūgumiem palīdzēt — tos atrisinātu Likumzini. Topošie un esošie juristi varētu koncentrēties uz neparastākām situācijām.

Kaut arī Likumziņa izstrādei vēl nav sasniegts atbilstošs tehnoloģiskā progresa līmenis, tomēr priekšdarbus tā ieviešanai var uzsākt jau tagad. Piedāvātie uzlabojumi likumu izstrādē un attēlošanā liktu likumdevējam padziļinātāk domāt, vai normu sintaktiskā struktūra ir viennozīmīga, vai normas ir dispozitīvas vai imperatīvas, vai pazīmes ir alternatīvas vai kumulatīvas. Tas novestu pie likumu vieglākas lasāmības gan cilvēkiem, gan mākslīgajam intelektam. Savukārt normas, kas izteiktas attēlu (blokshemu) veidā, varētu atvieglot likumā paredzēto procesu uztveri, jo teksta veidā tas ir apgrūtināti.

SECINĀJUMI

1. *Homo sapiens* sabiedrība atšķiras no citu dzīvnieku sabiedrībām ar to, ka uzvedības normas veidojas pārsvarā sociāli, un pēdējos 5000 gadus tās tiek pierakstītas. Tāpēc pastāv iespēja tās nezināt. Lai persona spētu veiksmīgi funkcionēt sabiedrībā, nezināšana ir jānovērš, ir jānodrošina tiesības zināt savas tiesības ('Tiesības zināt').

2. Vēstures attīstības gaitā normu skaits tiesiskajās sistēmās ir pieaudzis un turpina augt. Tam var būt objektīvi iemesli — gan sabiedrība, gan tehnoloģijas kļūst sarežģītākas, parādās jaunas iespējas indivīdu interešu sadursmēm, un rodas vajadzība tās regulēt. Taču pastāv arī likumdevēju pārmērīga aizraušanās ar normu ražošanu — hiperregulācija.

3. Hammurapi valdīšanas laikā pozitīveto tiesību (Hammurapi kodeksa) apjoms bija aptuveni desmit tūkstoši vārdu — apgūstams vidusmēra cilvēkam. Justiniāna kodifikācijas apjoms jau sasniedza miljonu vārdu — apgūstams tikai pašam apņēmīgākajam profesionālim.

4. Darba ietvaros ar *Python* skriptu palīdzību aprēķināts, ka 2022. gada 24. maijā Latvijas Republikā spēkā esošo likumu apjoms pārsniedz 14 miljonus vārdu. 14 miljonus vārdu satur arī spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi.¹¹⁶ Apgūt tādu normu apjomu ir ārpus cilvēka spējām, turklāt jāņem vērā, ka tie nav vienīgie normatīvie akti.

5. Latvijas Republikas Satversmes 90. pants paredz, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības. Satversmes tiesa, balstoties arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa atziņās, secinājusi, ka to nodrošināšanai likumiem jābūt publiski pieejamiem, saprotamiem un paredzamiem. Valstij jārada mehānisms, kā personai uzzināt par savām tiesībām.

6. Darba ietvaros secināts, ka pie šāda normatīvo aktu apjoma likuma pieejamība netiek nodrošināta ar to vien, ka tie ir publicēti. Likumam jābūt arī atrodamam, proti, personai jāspēj saprātīgā laikā un ar augstu pārlicēbas līmeni no visa likumu korpusa atlasīt tās normas, kas attiecas uz viņu konkrētā faktiskajā situācijā.

7. Nevar pilnībā piekrist Satversmes tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas secinājumiem, ka tiesības zināt savas tiesības tiek nodrošinātas arī tad, ja to apzināšanai personai jāgriežas pēc juridiskās palīdzības. Tas neņem vērā šīs palīdzības izmaksas, kā arī to, ka savu tiesību īstenošanai bieži vien nepieciešama operatīva rīcība, ko juridiskās palīdzības sniedzējs ne vienmēr var nodrošināt.

8. Ir izveidojusies paradoksāla situācija, ka, par spīti cilvēktiesību aizsardzības progresam, personas iespēja pārzināt savas tiesības ir mazinājusies. Situācijas netaisnīgumu pasliktina tas, ka darbojas neapgāžama prezumpcija par likuma zināšanu, proti, neviens nevar aizbildināties ar likuma nezināšanu.

¹¹⁶ Aprēķinu rezultāti, kas ir pārāk gari, lai ietilptu šajā darbā, publicēti interneta vietnē <https://likumzinis.lv> ar rezerves kopiju vietnē <https://ibid.bid>

9. Juridiskās tehnikas uzlabojumi normatīvo aktu izstrādē, publikas un ierēdņu, kā arī tiesību piemērotāju izglītošana ir vēlama un var apturēt pārmērīgus normu plūdus, taču pilnvērtīgu risinājumu problēmai nesniegs.

10. Lai nodrošinātu Tiesību zināt īstenošanu, nākotnē būtu izveidojams valsts nodrošināts digitālais asistents, kas darbā dēvēts par Likumzini. Izmantojot runas atpazīšanas mākslīgā intelekta tehnoloģijas, kā arī interpretējot normatīvos aktus, Likumzinim jāatbild uz individuāliem jautājumiem par viņu tiesībām un pienākumiem faktiskās un hipotētiskās situācijās.

11. Likumzinim jābūt pieejamam bez maksas.

12. Likumziņa sniegtajiem ieteikumiem jābūt ar lielu uzticamības pakāpi, proti, tiem sekojot, personai nevar iestāties valsts sankcijas, līdzīgi kā ir ar Administratīvajā procesā paredzēto uzziņu.

13. Likumziņa ieviešana uzlabotu ne tikai likumu publiskās pieejamības kritērija atrodamības komponenti, bet arī likuma saprotamību. Tas pozitīvi ietekmētu arī tautas tiesisko apziņu.

14. Likumzinis neaizstātu advokātu, jo advokāta funkcijas ir daudz plašākas.

15. Likumziņa izveidei nepieciešamie priekšnosacījumi — runas atpazīšana un vienkāršas situācijas apraksta interpretēšana — ir uzdevumi, kas jau ietilpst mākslīgā intelekta spēju lokā. Savukārt visu normatīvo aktu apjoma parsēšana un subsumpciju veidošana, optimistiski prognozējot, ir nākamo 5–10 gadu tehnoloģiskā progresa jautājums.

16. Ir priekšdarbi, ko Likumziņa ieviešanai var veikt jau tagad. Ņemot vērā likumu publicēšanu digitālajā vidē, pilnīgāk jāizmanto tās sniegtās iespējas, atbrīvojoties no fiziskā pasaulē balstīta, drukāta likuma ierobežojumiem. Normu izstrādes laikā likumdevējam jāsniedz norādes, kādas normas ir imperatīvas, kādas — dispozitīvas, kuras pazīmes kumulatīvas, kuras — alternatīvas utt. Tas izdarāms, anotējot likumu ar digitālām birkām, ko lietotājs var interaktīvi iespējot un atslēgt. Likumdevējam jāizvairās no sintaktiski neviennozīmīgu formulējumu izmantošana, bet reizēs, kad tas ir neiespējami, jāanotē norma ar tās oficiālo sintaktisku analīzi. Izskatāma arī iespēja veidot normas blokshēmu veidā, tā padarot vienkāršāku dažādu likumā aprakstītu procesu uztveri.

17. Uzskaitītie ierosinājumi likuma formai palielinātu likumu saprotamību gan cilvēka intelektam, gan nākotnē Likumzinim.

18. Konkordē vārdiem sakot, civilizācijas progress ir nesaraujami saistīts ar zinātnes progresu. Tieši zinātnes sasniegumi rada plašākas iespējas aizstāvēt cilvēktiesības un nodrošināt taisnīgumu.¹¹⁷ Likumziņa izveide būs radikāls pavērsiena punkts Tiesību zināt savas tiesības īstenošanā, ko nodrošinājuši atklājumi datorzinātnē un mākslīgā intelekta izpētē.

117 Marquis de Condorcet. *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*. Paris: Chez Agasse, 1795.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Grāmatas

1. Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
2. Blūzma V., Osipova S., Zemītis G. Ārvalstu tiesību vēstures avoti. Rīga: Biznesa augstskola «Turība», 2007.
3. Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016.
4. Briede J., Ļubļina A., Groduma M., Meņģele L. Administratīvā procesa vispārīgie noteikumi un administratīvais process iestādē: shēmas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
5. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Jānis Neimanis, 2004.
6. Osipova S. Hamurapi kodekss Latvijas zinātnieku darbos par cilvēktiesībām. Latvijas Universitātes raksti. 740. sēj. Juridiskā zinātne. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008.
7. Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010.
8. Osipova S. Latviešu juridiskā kultūra un tiesiskā apziņa. Grām: Latvieši un Latvija. III sējums. Sagatavojis autoru kolektīvs. J. Stradiņa zinātniskajā redakcijā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.
9. Rudevskis J. Komentārs Satversmes 90. pantam. Grām: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs. Prof. R. Baloža zinātniskajā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
10. Adams. D. The Hitchhiker's Guide to the Galaxy. New York: Pocket Books, 1981.
11. Bishop C. M. Pattern Recognition and Machine Learning. New York: Springer, 2006.
12. Blume F. H. Annotated Justinian Code. Pieejams: <https://www.uwyo.edu/lawlib/blume-justinian/> (tulkojums angļiski) [aplūkots 24. 05. 2022.]
13. Bukowski C. The People Look Like Flowers At Last. New York: Ecco, 2007 (autora lasījumā pieejams <https://www.youtube.com/watch?v=qByWF30jKiw> [aplūkots 24. 05. 2022.]
14. Flynn, J. R. What Is Intelligence: Beyond the Flynn Effect. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
15. Ginoux J. M., Gerini C. Henri Poincaré: A Biography Through the Daily Papers. Singapore: World Scientific Publishing, 2014.
16. Grossi. P A History of European Law. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
17. Jones A. H. M. The Later Roman Empire, 284–602: A Social, Economic, and Administrative Survey. Vol. 1. Norman: University of Oklahoma Press, 1964, p. 551.
18. Marquis de Condorcet. Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain. Paris: Chez Agasse, 1795.
19. Milgram S. Obedience to Authority; An Experimental View. New York: HarperCollins, 1974.

20. Pinker S. *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*. New York: Viking, 2002.
21. Varga C. *Codification as a Socio-Historical Phenomenon*. Budapest: Szent István Társulat, 2011.
22. Wilson E. O. *Sociobiology: The New Synthesis*. Cambridge: Harvard University Press, 1975.

Promocijas darbi

23. Smiltēna A. *Deleģētās likumdošanas pirmsākumi Eiropā un Latvijā*. Promocijas darbs. Rīga: 2016.
24. Vītolīņš V. *Biznesa procesu modelēšana, izmantojot metamodelēšanas paņēmienus*. Promocijas darba kopsavilkums, Rīga, 2007.

Zinātniskie raksti

25. Apse D. Kazuistikas nozīme Latvijas tiesību teorijā un vēsturē. *Likums un Tiesības*, Nr. 6 (106), 2008, 177.–189. lpp.
26. Levits E. Par tiesiskās vienlīdzības principu. Par līdztiesību likuma un tiesas priekšā, un diskriminācijas aizliegumu. Par Satversmes 91.pantu. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/74628>
27. Osipova S. Satversmes tiesas priekšsēdētājas vietnieces Sanitas Osipovas uzruna rakstu krājuma «Vispārējie tiesību principi: tiesiskā drošība un tiesiskā palāvība: Valsts pārvalde. *Business. Jurisprudence*» atvēršanā. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-vietnieces-sanitas-osipovas-uzruna-rakstu-krajuma-visparejie-tiesibu-principi-tiesiska-drosiba-un-tiesiska-palaviba-valsts-parvalde-business-jurisprudenc/> [aplūkots 24. 05. 2022.]
28. Rituma L., Saulīte B., Nešpore-Bērzkalne G. Latviešu valodas sintaktiski marķētā korpusa gramatikas modelis. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/vnf.10.16> [aplūkots 24. 05. 2022.]
29. Sinaiskis V. Likuma nezināšana. *Jurists*, 1929, Nr. 3 (10), 67. lpp.
30. Stradiņš J. Juristi un tiesiskā apziņa mūsu sabiedrībā. *Latvijas Vēstnesis*, 2000, Nr. 11/12. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/276> [aplūkots 24. 05. 2022.]
31. Brysbaert, M. How many words do we read per minute? A review and meta-analysis of reading rate. *Journal of Memory and Language*, 2019, 109, 104047.
32. Brosnan, S. F., Talbot, C., Ahlgren, M., Lambeth, S. P., Schapiro, S. J. Mechanisms underlying responses to inequitable outcomes in chimpanzees, *Pan troglodytes*. *Animal Behaviour*, 2010, 79 (6), p. 1229–1237.
33. Frey C. B., Osborne M. A. The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation? *Technological Forecasting and Social Change*, Volume 114, January 2017, pp. 254–280.

34. Gariépy J. F., Watson K. K., Du E., Xie D. L., Erb J., Amasino D., Platt M. L. Social learning in humans and other animals. *Frontiers in neuroscience*, 2014, 8, p. 58.
35. Kaugia S. Structure of Legal Consciousness. *Juridica International. Law Review*, 1996, I, pp. 16–20.
36. Levy R., Remus D. Can Robots be Lawyers? Computers, Lawters, and the Practice of Law. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2701092 [aplūkots 24. 05. 2022.]
37. Poole D., Mackworth A., Goebel, R. *Computational Intelligence: A Logical Approach*. New York: Oxford University Press, 1998, p. 1.
38. Roth M. T. Mesopotamian Legal Traditions and the Laws of Hammurabi. *Chicago-Kent Law Review*, 1995, 71 (1), pp. 13–39.
39. Sells S. B., Fixott S. Evaluation of research on effects of visual training on visual functions. *American Journal of Ophthalmology*, 01 Aug 1957, 44(2), pp. 230-236.
40. Sheth B. R., Young R. Two visual pathways in primates based on sampling of space: Exploitation and exploration of visual information. *Frontiers in Integrative Neuroscience*, 2016, 10, Article 37.
41. Speier C., Valacich J. S., Vessey I. The Influence of Task Interruption on Individual Decision Making: An Information Overload Perspective. *Decision Sciences*, 1999, 30(2), pp. 337–360.
42. Šulmane D. «Legislative Inflation» — An analysis of the Phenomenon in Contemporary Legal Discourse. *Baltic Journal of Law & Politics*, Vol.4 (Issue 2), pp. 78-101.
43. Wagemans J. A Century of Gestalt Psychology in Visual Perception. *Psychological Bulletin*, November 2012, 138 (6), p. 1172–1217.
44. Wascher, C. A. F., Bugnyar, T. Behavioral responses to inequity in reward distribution and working effort in crows and ravens. *PLOS ONE*, 2013, 8 (2).
45. Weizenbaum J. ELIZA: A computer program for the study of natural language communication between man and machine. *Communications of the ACM*, 1966, 9, pp. 36–45.

Normatīvie akti

46. Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 261/2004 (2004. gada 11. februāris), ar ko paredz kopīgus noteikumus par kompensāciju un atbalstu pasažieriem sakarā ar iekāpšanas atteikumu un lidojumu atcelšanu vai ilgu kavēšanos un ar ko atceļ Regulu (EEK) Nr. 295/91. Pieņemta 11. 02. 2004. [24. 05. 2022. red.]
47. Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15. 02. 1922. [24. 05. 2022. red.]
48. Civillikums: LV likums. Pieņemts 28. 01. 1937. [24. 05. 2022. red.]
49. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LV likums. Pieņemts 07. 12. 1984. [30. 06. 2020. red.]
50. Par iedzīvotāju ienākuma nodokli: LV likums. Pieņemts 11. 05. 1993. [24. 05. 2022. red.]

51. Par pašvaldībām: LV likums. Pieņemts 19. 05. 1994. [24. 05. 2022. red.]
52. Saeimas vēlēšanu likums: LV likums. Pieņemts 25. 05. 1995. [24. 05. 2022. red.]
53. Par Latvijas valsts ģerboni: LV likums. Pieņemts 19. 02. 1998. [24. 05. 2022. red.]
54. Moricsalas dabas rezervāta likums: LV likums. Pieņemts 16. 03. 2000. [24. 05. 2022. red.]
55. Komerclikums: LV likums. Pieņemts 13. 04. 2000. [24. 05. 2022. red.]
56. Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts 25. 10. 2001. [24. 05. 2022. red.]
57. Ugunsdrošības un ugunsdzēsības likums: LV likums. Pieņemts 24. 10. 2002. [24. 05. 2022. red.]
58. Alkoholisko dzērienu aprites likums: LV likums. Pieņemts 22. 04. 2004. [24. 05. 2022. red.]
59. Paziņošanas likums: LV likums. Pieņemts 16. 06. 2010. [24. 05. 2022. red.]
60. Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums: LV likums. Pieņemts 31. 05. 2012. [24. 05. 2022. red.]
61. Arodbiedrību likums: LV likums. Pieņemts 06. 03. 2014. [24. 05. 2022. red.]
62. Administratīvās atbildības likums: LV likums. Pieņemts 25. 10. 2018. [24. 05. 2022. red.]
63. Administratīvo sodu likums par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā: LV likums. Pieņemts 07. 05. 2020. [24. 05. 2022. red.]
64. Segto obligāciju likums: LV likums. Pieņemts 27. 05. 2021. [24. 05. 2022. red.]
65. Rīgas Svētā Pētera baznīcas likums: LV likums. Pieņemts 24. 03. 2022. [24. 05. 2022. red.]
66. Normatīvo aktu projektu sagatavošanas noteikumi: Ministru kabineta 2009. gada 3. februāra noteikumi Nr. 108. [24. 05. 2022. red.]
67. Aitu gaļas papildu marķējuma noteikumi: Ministru kabineta 2015. gada 2. jūnija noteikumi Nr. 272. [24. 05. 2022. red.]
68. Ceļu satiksmes noteikumi: Ministru kabineta 2015. gada 2. jūnija noteikumi Nr. 279. [24. 05. 2022. red.]

Judikatūra

69. ECT 26. 04. 1979. spriedums lietā The Sunday Times v. The United Kingdom (iesniegumu Nr. 6538/74).
70. ECT 02. 08. 1984. spriedums lietā Malone v. The United Kingdom (iesniegumu Nr. 8691/79).
71. Satversmes tiesas 2011. gada 11. maija sprieduma lietā Nr. 2010-55-0106.
72. Satversmes tiesas 2012. gada 1. novembra spriedums lietā Nr. 2012-06-01.
73. Satversmes tiesas 2012. gada 19. decembra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-03-01.
74. Satversmes tiesas 2019. gada 21. februāra spriedums lietā Nr. 2018-10-0103.
75. Satversmes tiesas 2021. gada 19. februāra spriedums lietā Nr. 2020-23-01.

76. Satversmes tiesas 2017. gada 2. novembra tiesneša atsevišķās domas «Satversmes tiesas tiesneses Daigas Rezevskas atsevišķās domas lietā Nr. 2016-14-01 «Par Solidaritātes nodokļa likuma 3., 5., 6., 7. un 9. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam»». Latvijas Vēstnesis, 18. 12. 2017., Nr. 251 (6078).
77. Augstākās tiesas 2010. gada 10. februāra spriedums lietā Nr. SKC-37.

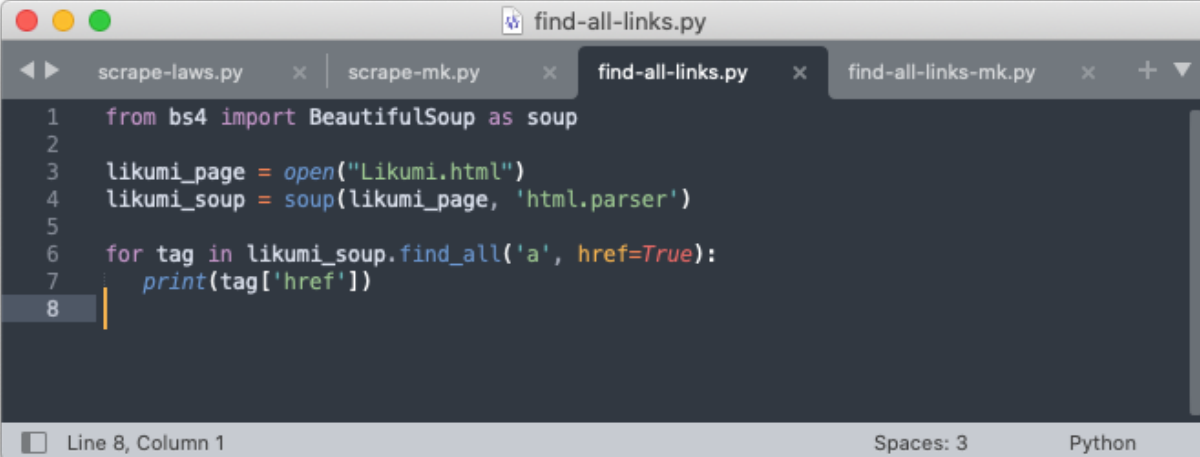
Interneta resursi

78. B. a.: Mākslīgais intelekts jau 44 valsts iestāžu mājaslapās. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/jaunums/maksligais-intelekts-jau-44-valsts-iestazu-majaslapas> [aplūkots 24. 05. 2022.]
79. B. a.: Virtuālais asistents: Zintis. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/virtualais-asistents-zintis> [aplūkots 24. 05. 2022.]
80. Informatīvais ziņojums «Priekšlikumi ārējo normatīvo aktu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai» Pieejams: http://tap.mk.gov.lv/doc/2015_01/TMInfo_210814_VP7.1739.docx [aplūkots 24. 05. 2022.]
81. Normatīvo aktu projektu izstrādes rokasgrāmata. Pieejams: <https://tai.mk.gov.lv/book/1/chapter/23> [aplūkots 24. 05. 2022.]
82. Valsts pārvaldes valodas rīki. Pieejams: <https://hugo.lv/lv> [aplūkots 24. 05. 2022.]
83. CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment> [aplūkots 24. 05. 2022.]
84. Devin Partida: How AI is Being Used in Law. Pieejams: <https://www.datamation.com/artificial-intelligence/ai-in-law/> [aplūkots 24. 05. 2022.]
85. Eric Niiler: Can AI Be a Fair Judge in Court? Estonia Thinks So. Pieejams: <https://www.wired.com/story/can-ai-be-fair-judge-court-estonia-thinks-so/> [aplūkots 24. 05. 2022.]
86. Heather Whipps: How Writing Changed the World. Pieejams: <https://www.livescience.com/2283-writing-changed-world.html> [aplūkots 24. 05. 2022.]
87. The Chicago Manual of Style. Pieejams <https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html> [aplūkots 24. 05. 2022.]
88. The Gladiator and the Thumb. Pieejams: http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/gladiators/polliceverso.html [aplūkots 24. 05. 2022.]
89. The Oldest Code of Laws in the World, by Hammurabi, King of Babylon. Pieejams: <https://www.gutenberg.org/files/17150/17150-h/17150-h.htm> [aplūkots 24. 05. 2022.]
90. To James Madison from Thomas Jefferson, 6 September 1789. Pieejams: <https://founders.archives.gov/documents/Madison/01-12-02-0248> [aplūkots 24. 05. 2022.]

1. pielikums. Metode, lai noteiktu Latvijas Republikā 2022. gada 24. maijā spēkā esošo likumu un Ministru kabineta noteikumu kopējo vārdu un zīmju skaita

Likumu vārdu un zīmju skaita aprēķins

- 1) Piekļūts vietnei <https://likumi.lv/ta/veids/saeima/likumi>.
- 2) Modificējot failu https://likumi.lv/js/1530256610_tabledata.js, mainīgā `g_td_chunksize` vērtība nomainīta uz 500, lai ielādētu uzreiz 500 likumus pretēji lapas standarta uzstādījumam 50.
- 3) Noglabāts iegūtais HTML fails ar rezultātu tabulu, kurā ir 1679 ieraksti.
- 4) Ar *Python* skriptu ekstrahētas visas saites.


```
1 from bs4 import BeautifulSoup as soup
2
3 likumi_page = open("Likumi.html")
4 likumi_soup = soup(likumi_page, 'html.parser')
5
6 for tag in likumi_soup.find_all('a', href=True):
7     print(tag['href'])
8
```

- 5) Iegūtais saraksts ar regulāro izteiksmi (RegExp) `https://www\.vestnesis.*\r` attīrīts no vestnesis.lv saitēm, atstājot tikai likumi.lv saites.
- 6) No saraksta izņemtas Civillikuma daļas, jo tās dublē pašu Civillikumu.
- 7) No saraksta izņemts likums «Par grāmatvedību» (<https://likumi.lv/ta/id/66460-par-gramatvedibu>), jo likumi.lv to kļūdaini iekļauj spēkā esošo vidū. Par kļūdu ziņots likumi.lv administratoram.
- 8) Rezultātā iegūts saraksts ar 1672 likumiem.
- 9) Ar *Python* skriptu, izmantojot *BeautifulSoup*, apstaigāti šie likumi, katram saskaitot tajā esošo vārdu un zīmju skaitu.

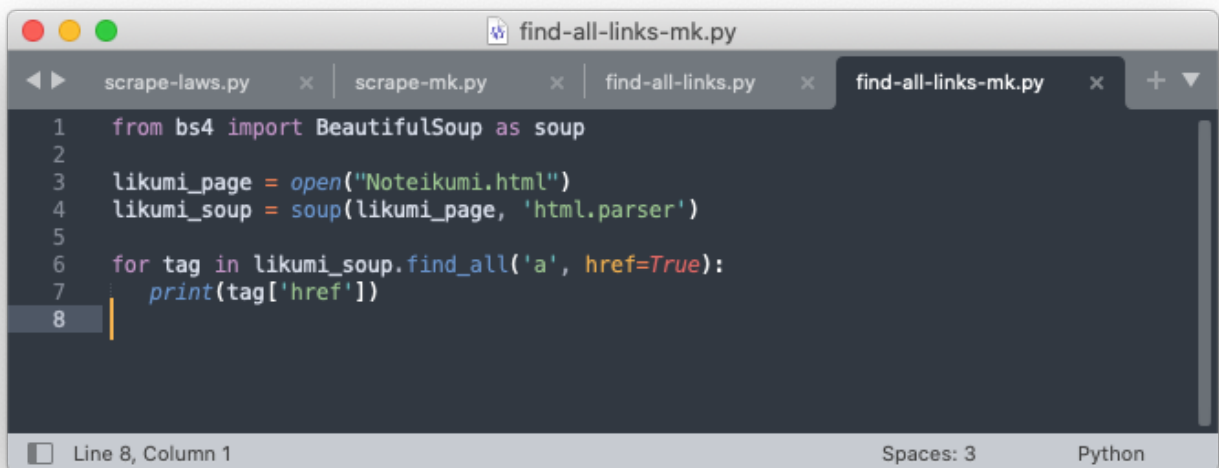
```
scrape-laws.py
scrape-mk.py
find-all-links.py
find-all-links-mk.py

1 from urllib.request import Request, urlopen
2 from bs4 import BeautifulSoup as soup
3 import re
4
5 index = 0
6 total_words = 0
7 total_characters = 0
8
9 url_list = open("likumi_url_list_2021.txt")
10
11 for this_url in url_list:
12
13     index += 1
14
15     req = Request(this_url, headers={'User-Agent': 'Mozilla/5.0 (Macintosh; Intel Mac OS X 10_10; rv:33.0) Gecko/20100101 Firefox/33.0'})
16     likums_page = urlopen(req).read()
17
18     likums_soup = soup(likums_page, 'html.parser')
19
20     # Law title is usually div with class TV207, if not, then inside h3 tag, if not, assume there is no title
21
22     try:
23         this_title = likums_soup.find(class_="TV207").text
24     except:
25         try:
26             this_title = likums_soup.find('h3').text
27         except:
28             this_title = "Nav nosaukuma"
29
30     # Remove invisible (display:none) indexes, otherwise BS counts them as words
31
32     for div_invisible in likums_soup.find_all(class_="panta-doc-npk"):
33         div_invisible.decompose()
34
35     # Concatenate everything with spaces in between
36
37     this_likums = likums_soup.find(class_="doc-body").get_text(separator=" ").strip()
38
39     # Remove duplicate spaces, newline
40
41     this_likums = re.sub(r'\n', r' ', this_likums)
42     this_likums = re.sub(r'<0xa0>', r' ', this_likums)
43     this_likums = re.sub(r'[ ]{2,}', r' ', this_likums)
44
45     this_characters = (len(this_likums))
46
47     # Word counts is space count
48
49     this_words = this_likums.count(" ")
50
51     total_words += this_words
52     total_characters += this_characters
53
54     print(index)
55
56     likums_record = "<tr>"
57     likums_record += "<td><p>" + str(index) + "</p></td>"
58     likums_record += "<td><p><a href='" + this_url + "'>" + this_title + "</a></p></td>"
59     likums_record += "<td><p>" + str(this_words) + "</p></td>"
60     likums_record += "<td><p>" + str(this_characters) + "</p></td>"
61     likums_record += "</tr>"
62
63     with open("likumi_count_2021.html", "a") as result_file:
64         result_file.write(likums_record)
65
66 total = "</table><p>Kopā vārdi: " + str(total_words) + "<br>Kopā zīmes: " + str(total_characters) + "</p>"
67
68 with open("likumi_count_2021.html", "a") as result_file:
69     result_file.write(total)
70
```

10) Rezultāts ir pārāk garš, lai to iekļautu šajā dokumentā, tāpēc tas apskatāms speciāli bakalaura darbam izveidotā vietnē <https://likumzinis.lv> ar rezerves kopiju vietnē <https://ibid.bid>

Ministru kabineta noteikumu vārdu un zīmju skaita aprēķins

- 1) Piekļūts vietnei <https://likumi.lv/ta/veids/ministru-kabinets/noteikumi>.
- 2) Modificējot failu https://likumi.lv/js/1530256610_tabledata.js, mainīgā `g_td_chunksize` vērtība nomainīta uz 500, lai ielādētu uzreiz 500 likumus pretēji lapas standarta uzstādījumam 50.
- 3) Noglabāts iegūtais HTML fails ar rezultātu tabulu, kurā ir 4282 ieraksti.
- 4) Ar *Python* skriptu ekstrahētas visas saites.


```
1 from bs4 import BeautifulSoup as soup
2
3 likumi_page = open("Noteikumi.html")
4 likumi_soup = soup(likumi_page, 'html.parser')
5
6 for tag in likumi_soup.find_all('a', href=True):
7     print(tag['href'])
8
```

- 5) Iegūtais saraksts ar regulāro izteiksmi (RegExp) `https://www.vestnesis.*\r` attīrīts no vestnesis.lv saitēm, atstājot tikai likumi.lv saites.
- 6) Rezultātā iegūts saraksts ar 4282 saitēm uz MK noteikumiem.
- 7) Ar *Python* skriptu, izmantojot *BeautifulSoup*, apstaigāti šie noteikumi, katram saskaitot tajā esošo vārdu un zīmju skaitu.

```
scrape-laws.py x scrape-mk.py find-all-links.py x find-all-links-mk.py x
1 from urllib.request import Request, urlopen
2 from bs4 import BeautifulSoup as soup
3 import re
4
5 index = 0
6 total_words = 0
7 total_characters = 0
8
9 url_list = open("mk_url_list.txt")
10
11 for this_url in url_list:
12
13     index += 1
14
15     req = Request(this_url, headers={'User-Agent': 'Mozilla/5.0 (Macintosh; Intel Mac OS X 10_10; rv:33.0) Gecko/20100101 Firefox/33.0'})
16     likums_page = urlopen(req).read()
17
18     likums_soup = soup(likums_page, 'html.parser')
19
20     # Law title is usually div with class TV207, if not, then inside h3 tag, if not, assume there is no title
21
22     try:
23         this_title = likums_soup.find(class="TV207").text
24     except:
25         try:
26             this_title = likums_soup.find('h3').text
27         except:
28             this_title = "Nav nosaukuma"
29
30     # Remove invisible (display:none) indexes, otherwise BS counts them as words
31
32     for div_invisible in likums_soup.find_all(class_="panta-doc-npk"):
33         div_invisible.decompose()
34
35     # Concatenate everything with spaces in between
36
37     this_likums = likums_soup.find(class="doc-body").get_text(separator=" ").strip()
38
39     # Remove duplicate spaces, newline
40
41     this_likums = re.sub(r'\n', r' ', this_likums)
42     this_likums = re.sub(r'<0xa0>', r' ', this_likums)
43     this_likums = re.sub(r'[ ]{2,}', r' ', this_likums)
44
45     this_characters = (len(this_likums))
46
47     # Word counts is space count
48
49     this_words = this_likums.count(" ")
50
51     total_words += this_words
52     total_characters += this_characters
53
54     print(index)
55
56     likums_record = "<tr>"
57     likums_record += "<td><p>" + str(index) + "</p></td>"
58     likums_record += "<td><p><a href='" + this_url + "'" + ">" + this_title + "</a></p></td>"
59     likums_record += "<td><p>" + str(this_words) + "</p></td>"
60     likums_record += "<td><p>" + str(this_characters) + "</p></td>"
61     likums_record += "</tr>"
62
63     with open("mk_count.html", "a") as result_file:
64         result_file.write(likums_record)
65
66 total = "</table><p>Kopā vārdi: " + str(total_words) + "<br/>Kopā zīmes: " + str(total_characters) + "</p>"
67
68 with open("mk_count.html", "a") as result_file:
69     result_file.write(total)
70
```

9) Rezultāts ir pārāk garš, lai to iekļautu šajā dokumentā, tāpēc tas apskatāms speciāli bakalaura darbam izveidotā vietnē <https://likumzinis.lv> ar rezerves kopiju vietnē <https://ibid.bid>

2. pielikums. Hiperregulācijas vizuāls piemērs (saite atpakaļ)

3. pielikums. Juridiskās palīdzības veidlapa VID EDS sistēmā (saite atpakaļ)

Vienkārša, uz iepriekš izstrādātiem jautājumiem bāzēta juridiskās palīdzības veidlapa VID EDS sistēmā, lai noskaidrotu personas pienākumu maksāt iedzīvotāju ienākuma nodokli par kapitāla pieaugumu, pārdodot nekustamo īpašumu.

The screenshot shows the 'VID EDS - Elektroniskās deklarēšanas sistēma' web application. The browser address bar shows 'eds.vid.gov.lv/wizard/create'. The user is logged in as 'LIETOTĀJS JURIS LUKSTS'. The main heading is 'Vednis pārskata perioda deklarācijas par ienākumu no kapitāla pieauguma – DK veidlapas – aizpildīšanai'. Below the heading is a brief instruction: 'Vednis paredzēts, lai, atbildot uz jautājumiem un ievadot informāciju, varētu ērtā veidā sagatavot nepieciešamo informāciju viena darījuma deklarējamu rindu aprēķināšanai. Vedņa jautājumi palīdzēs Jums pareizi noteikt deklarējamā darījuma veidu un tam atbilstošu attaisnoto izdevumu piemērošanas kārtību, kā arī aprēķināt iesniedzamo deklarāciju dokumentu saturu un iesniegšanas termiņus.' There are buttons for 'Saglabāt' and 'Drukāšanas versija'. A section 'Piešķiriet darījumam nosaukumu' has a text input field with 'Testa darījums' and a 'Turpināt' button. Below are several questions with radio button options and 'Labot' buttons: 1. 'Kāda veida kapitāla aktīvs ir atsavināts (pārdots)?' with options 'Nekustamais īpašums (ieskaitot nekustamā īpašuma iegūšanas tiesības)'. 2. 'Vai nekustamais īpašums tika izmantots saimnieciskajā darbībā?' with options 'Jā' and 'Nē'. 3. 'Vai esat Latvijas Republikas rezidents?' with options 'Jā' and 'Nē', and a link 'Statuses ir mainījušies'. 4. 'Vai Jūsu nekustamā īpašuma atsavināšana atbilst kādam no nosacījumiem, saskaņā ar kuriem ienākumu ar nodokli neapliek?' with options 'Jā', 'Nezina', and 'Nē'. A note states: 'Deklarācija DK nav jāaizpilda, ja ienākumu ar nodokli neapliek. Jāiesniedz gada ienākumu deklarācija: • ja līdz 2018.gada 31.decembrim saņemtā ienākuma apmērs pārsniedz 4 000 EUR gadā; • ja no 2019.gada 1.janvāra saņemtā ienākuma apmērs pārsniedz 10 000 EUR gadā.' There is an 'Atcelt vedni' button. At the bottom, a progress bar shows 'Darījuma veida noteikšana', 'Ienākumi', 'Izdevumi', and 'Aprēķins'. The footer contains contact information: '67120000 Lietošanas noteikumi Personu datu apstrāde VID Sīkdatņu izmantošanas politika', version 'Versija 23.0.191.3, www.vid.gov.lv', and logos for 'NACIONĀLAIS ATZĪTĀJĀS PLANS 2020' and 'EIROPAS SAVIENĪBA'.

4. pielikums. Virtuālais asistents Zintis sarunājas ar apmeklētāju (saite atpakaļ)

Zintis

Sveiciens! Es esmu Zintis - virtuālais asistents.

Kā varu Jums palīdzēt? Ierakstiet savu jautājumu lodziņā.

Ko Tu māki?

Būšu Jūsu palīgs! Varat man jautāt par dažādām tēmām.

Kādām tieši tēmām?

Atvainojiet! Es mācos, nezinu atbildi uz šo jautājumu.
Lūdzu noformulējiet jautājumu īsāk, lai man ir vieglāk saprast.

Vai varu pats aizturēt zagli?

Ja Jūsu rīcībā ir informācija par amatpersonu iespējamo interešu konfliktu vai citiem amatpersonu vai darbinieku koruptīva rakstura pārkāpumiem Rīgas pilsētas pašvaldībā, aicinu Jūs vērsties Rīgas domes Birokrātijas apkarošanas centrā

Korupcijas novēršana
Trauksmes celšana

Ierakstiet savu ziņu...

Veidots platformā hugo.lv

5. pielikums. Lietotnes «Likumzinis» lietotāja saskarnes prototips (saite atpakaļ).

Bakalaura darbs «Tiesības zināt savas tiesības ‘normu plūdu’ un digitālajā laikmetā. Iespējamie risinājumi» izstrādāts LU Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs veikts patstāvīgi, tieši izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti.

Autors: Juris Luksts 24. 05. 2022.

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Vadītāja: docente Dr. iur. Diāna Apse

Recenzents:

Darbs iesniegts Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures katedrā
03. 06. 2022.

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

Komisijas sekretāre: